

Karacs Ferenc rézmetsző-munkássága

HALÁLÁNAK 120. ÉVFORDULÓJÁRA

NAGYDIÓSI GÉZÁNÉ

A magyar múlt különösen gazdag olyan tehetségekben, akik nem bontakozhattak ki teljes nagyságukban a lehetőségek korlátozottsága miatt. A rézmetszés történetében ezek közé tartozik Karacs Ferenc.¹ Térképkészítő munkásságát ugyan már életében méltányolták, ez azonban egyoldalú értékelés. Nem láttak benne mást, mint első művészi térkép-metszőnket. Pedig nem csupán kartográfus volt, hanem értékes és művészi ambíciójú rézmetsző is, akinek ilyen irányú működésével érdemes külön foglalkozni.

Karacs életútját korábbi tanulmányok már felrajzolták.² Mi csak a továbbiak megértéséhez szükséges főbb mozzanatokat ragadjuk ki, illetve egy-két újabb adattal egészítjük ki az eddigi kutatások eredményeit.

Születési helye nem vitatott. Ő magát *Püspök-Ladányfi*-nak nevezi nem egy helyen.³ Születési ideje tekintetében azonban nem ilyen könnyű dönteni. Az ellentétes adatokra már *Ecsedi* is rámutat.⁴ Ő azonban megelégszik azzal a feltevéssel, hogy „a művész maga sem tudta pontosan, mikor született.” De maga *Ecsedi* sem ragaszkodik következetesen ehhez a feltevéshez, mert később abból igyekszik következtetéseket levonni, hogy 11 éves korában vitték *Debrecen*be tanulni. Viszont ha *Karacs* sem tudta a saját születési évét, honnan tudhatta, hogy 11 éves volt, mikor *Debrecen*be vitték? Vagy hogyan dolgozott „60 éves korától 70-ig a nagy térképén”,⁵ mikor szerinte csak 68 évet élhetett. Az *Ecsedi* által elfogadott 1770. év ezért vitathatónak látszik. A források általában ezt az évet írják,⁶ vagy 1771-et, — feltehetően *Thewrewk* alapján.⁷ A püspök-ladányi ref. egyház anyakönyvében már *Ecsedi* is hiába keresett adatot. Kérésünkre a ref. egyházközségtől azt a közlést kaptuk, hogy az akkori anyakönyv lapjai teljesen elmosódottak, olvashatatlanok.⁸ Lehet, hogy be sem jegyezték a születést; abban az időben kisebb helyen nem voltak olyan következetesek ezen a téren. Házasságának anyakönyvi bejegyzése (l. fentebb) életkort nem tartalmaz, ez akkoriban nem is volt szokásos. Halálakor a korabeli lapok nekrológjai 69 évesnek mondják,⁹ kivéve a *Rajzolatokban* *Frankenburgét*, aki születési évét 1770-re veszi.¹⁰ A pesti ref. egyházközség halotti anyakönyvében 1838. ápr. 14-én 69 évesnek tartják számon, ami az akkori bejegyzési szabályok szerint a már betöltött 69. évet jelentette. *Karacs* tehát ezek szerint már a hetvenedik életévét taposhatta, vagyis születési ideje legalábbis az 1769. év.

Ebben a kérdésben olyan adatra bukkantunk, melyet korábban nem

használtak fel, ti. *Karacs* sajátkezűleg írt — talán egyetlen — megmaradt vallomására. A *Fáy Emlékkönyvben*¹¹ ugyanis a következő bejegyzést találtuk *Karacstól*: „A' jó Művészek és szép Mesterségek gyakorlói hijánosságát, 's munkáik tökéletlenségének okát, nem a Nemzet, vagy egyes tagok alkalmatlan voltában, tehetségek hijánosságában: hanem az azokhoz értők; érdemek szerént betsülni tudók; illendően fizetők; másoknak hazafiui indulattal ajánlani akarók; 's szerfelett való haszon keresés nélkül szives igyekezeteket előmozdítani kívánó tehetősök fogyatkozásában kell keresni. — *Karacs* Ferentz mk. Réz-metsző, született Szabolts Vármegyében Püspök Ladányban 1770^{ik} eszt. 22 Mártz.” Azt hisszük, helyes nyomon járunk, ha *Karacs* szerénységével magyarázuk azt a szokatlan eljárást, hogy neve után odairja születési helyét és idejét is. Ezzel akarja kimutatni, hogy nem tartja magát olyan embernek, akit „ismerni illik”.

Ez az adat le is zárhatná a vitát, ha más ettől eltérő vélemény nem volna, amely mellett szó nélkül el nem mehetünk. *Karacs* saját vallomására következtethetünk ugyanis a *Honművész Most készült remekmű* c. cikkéből¹² is. A cikkíró (név nélkül) ismerteti azt a metszetet, amelyen a főimádságok voltak bemetszve (l. alább) és elmondja, hogy meglátogatta annak mesterét. Mikor felkeresi lakóházát „előlép egy hatvan esztendőn felül levő ősz”, akinek életkorát később pontosan megjelöli 64 esztendőben. Ezt az adatot a cikkíró csak magától a mestertől kaphatta 5 évvel halála előtt, tehát ez is a 69. életévében bekövetkezett halálát igazolná. De nem hallgathatjuk el leányának *Karacs* Teréznek véleményét sem, mert ez is a család felfogását tükrözi. *Karacs* Teréz egyik levelében¹³ édesapja miatt aggódik, megsejti annak közeli halálát és édesapját 70 évesnek mondja. A 70 évet azonban bizonyára inkább a 70. év taposására, mint annak betöltésére értette. Az ő véleménye tehát itt egybevág a halotti anyakönyv és a nekrológok adataival. Annál különösebb, hogy *Teréz* édesapja életrajzában 1768-as születési évet említ.¹⁴ Végül is arra a következtetésre kell jutnunk, hogy *Karacs* maga is ingadozott az 1769. és 1770. születési év között a gyermekkori értesüléseinek bizonytalansága miatt, de inkább az 1770-es születést tartotta elfogadhatóbbnak. Ezekután tévesnek kell tartanunk azokat az adatokat, amelyek *Karacs* születését 1768. vagy 1771. évre teszik.

Karacs Ferenc református család sarja, a debreceni kollégiumba kerül. *Debrecen* ebben az időben — a kiállott valláspolitikai küzdelmekben megnövekedett gazdasági és kulturális erejével — a legjelentősebb magyar vidéki város. Kollégiuma a leghaladottabb magyar iskolák közé tartozik, ahol a tanárok a külföldi egyetemeken szerzett tapasztalataikat fejlesztik tovább és ahová a nyugati protestáns egyetemekről nemcsak a puritán gondolkodást, hanem a tudomány gyakorlati alkalmazhatóságába vetett bizalmat is magukkal hozzák. A természettudományok nemcsak esetlegesség az iskola tanrendjében, hanem azok oktatását haladott módszerekkel végzik.¹⁵ Ezeknek a tantárgyaknak, főképpen a földrajznak elmélyült oktatása azonban szükségessé tett segédeszközöket (ábrákat, térképeket, táblázatokat stb.). Ezek nem voltak könnyen beszerezhetőek, ezért az iskola tanulói önmaguk gondoskodtak előállításukról. Nagy se-

gítségét nyújtott itt a kollégiumban folyó fejlett szépírásoktatás.¹⁶ A rézmetszés pedig már *Karacs* tanulókorában, később még inkább¹⁷ a művészi hajlamú ifjak versenyterülete.

Karacs már *Debrecenben* foglalkozott rézmetszéssel, ha erről emlékünk nincs is. *Debreceni* diákkorából egy kis rajzfűzet maradt meg *Figurae Geometricae, quas delineavit Franciscus Karats. Anno MDCCLXXXIII.* címmel. *Dóczi Imre* ezt rézmetszetnek tartja,¹⁸ *Ecsedi* azonban így ír róla: „Nem rézmetszet ez a kis munka, hanem a tollnak oly biztos forgatása, a kéznek annyi ügyessége és biztossága a vonalakban, hogy első pillanatra még az avatottabb szemet is megtéveszti s csak a behatóbb vizsgálat győz meg bennünket a dolog valódiságáról és enged következtetni arra, hogy e 10 oldalon levő” és „rajzeszközökkel és szabadkézzel készült geometriai és stereometriai ábrákat, egyenes és görbe vonalokból összerótt mértani testeket” tartalmazó „148 ábrát egy fiatal főiskolai hallgató olyan kiváló alkotásának tekinthetjük, mely tekintve a kezdet nehézségeit, méltán kiérdemli elismerésünket.”¹⁹

Már az eljövendő kartográfust mutatja az a 34 táblából álló térkép-gyűjtemény, amely a következő elnevezést viseli: *Descriptio orbis Antiqui in XXXIV. tabulas delineata per Franciscum Karats Debrecini A. P. C. N. MDCCLXXXIX.* Ez ugyancsak tollrajz. A cím is „delineata”-nak vagyis lerajzoltnak mondja, mint az előbbit. E munkában jellemzőek a gondos rajzolás, a tiszta betűk, a biztos vonások, amik később is jellegzetességei *Karacs*nak. A lap széleit külön ábrákkal díszíti. A gyűjtemény címlapja *Koeler* atlaszáéval egyezik: Atlasz a vállán tartja a Földet és az allegorikus kép körül a különböző államok pénzerméi vannak kirajzolva. *Karacs* az érmék megrajzolását — nem tudni mi okból — félbehagyta.

Tanulótársai közül *Csokonai Vitéz Mihály*, *Márton József* a későbbi bécsi tanár, szobatársai, és az idősebb *Pethe Ferenc* voltak rá hatással.²⁰

Debrecen után 3 évi rektorság következik, majd korábbi tervei alapján *Pestre* megy, hogy mérnök legyen. Tanulmányait azonban egyre jobban kibontakozó művészi tehetsége akadályozza. Tanárai, köztük *Mitterpacher* és *Dugonics*, akiknek szintén dolgozik, biztatják, hogy teljesen a rézmetszésnek szentelje életét. Hogy magát továbbképezze Bécsbe megy, ahol az akkor már jó hírű, magyarszármazású *Czetter Sámuel* (orosházi) és a pozsonyi *Junker Keresztély* rézmetszővel kerül össze, akik tanítói és barátai lesznek.²¹ *Karacs* nem járt az Akadémiára, azonban itt már végleg elkötelezte magát hivatásának: magyar rézmetsző lesz. Több magyar művész — köztük *Czetter* is — *Sándor* cár meghívására 1809-ben *Moszkvába* megy és ott szép sikereket ér el. Neki is megnyílik az út külföld felé, nemcsak *Oroszországba*, hanem *Németországba*, ahol a térképkiadók keresik a jó szakembert. Állítólag még *Kazinczy* is biztatta, hogy „a művész nem egy hazáé, hanem a világé”. Ő azonban ezeket az ajánlatokat a következőképpen utasítja vissza: „Ha minden magyar művész külföldön virágoztatja művészetét, akkor a magyar művészet soha nem virul fel, akkor a művész csak maga sorsán javít s nem mozdítja elő nemzete csinosodását.”²²

Visszatér *Pestre* telve reményekkel, ambícióval 1795-ben. A magyar viszonyok szegényesek, a hazai lehetőségek összehasonlíthatatlanul szű-

kebbek, de az időpont — a magyar polgárosodás és a magyar nemzeti gondolat ébredése — a századfordulón kedvez egy szorgalmas és tehetséges rézmetszőnek. Pest egyre jobban az ország fővárosává fejlődik, az idekerült egyetem jelentős nyomdájával több munkaalkalmat nyújt, a térképek az érdeklődés homlokterébe kerülnek, hisz elég eseménydús az európai politikai élet ahhoz, hogy ráirányítsa a figyelmet idegen országokra. A pozsonyi *Magyar Hírmondó* érdemes szerkesztője — Görög Demeter — a magyar megyék térképeit egymás után készítteti és mellékeli lapjához. Minden tehetséget munkába állít, *Junkerrel*, *Czetterrel*, *Berkenyvel*, majd *Hieronymussal* dolgoztat és szívesen vonja be 1804 után *Karacsot* is a munkába.²³ *Karacs* a század első tizedében *Lipszky János*nak is dolgozik a királyi támogatással megjelenő *Mappae Generalis Hungariae* c. kiadványhoz öt éven keresztül.²⁴ De a még igen gyér polgári vásárlóközönség nem elég ahhoz, hogy csupán rájuk lehessen építeni. A rézmetsző és a vele rokon térképmetsző mecénást keres, munkáját erkölcsi, de még inkább anyagi támogatás céljából valamelyik főúrnak ajánlja.

Karacsot ezek az évekig tartó megbízások és munkák biztos anyagi helyzetbe hozzák. Az egyházmegyéek térképeinek elkészítése is jól jövedelmez. Egyéb területen azonban nem sok jót ígér a pálya. A rézmetszettek ára — amint a korabeli újságokból látjuk — alacsony. Átlagosan 1—5 forint, de pár krajcárért is lehetett már kapni. Igaz, művészi értékük is csekély.²⁵ Ehhez még hozzátehetjük, hogy az ország szellemi igényei egyelőre még alacsonyfokúak. Pest lakossága kb. 50 000 fő körül jár, ebből alig pár ezer magyar.²⁶ Vidéken pedig — *Pozsony* és *Kolozsvár* kivételével — vigasztalan a helyzet. Bizony sivár környezet ez egy művészeknek, aki ragaszkodik ahhoz, hogy kizárólag magyar rézmetsző legyen.

*Karacs*nak azonban kezdettől fogva igen jó híre van. Már 1801-ben így ír róla a *Magyar Kurír*: „... már most olly nagy tökéletességre vitte azt, a Mappák metszésére nézve, hogy gyönyörű munkái az ahhoz értő Mesterek ítélletétele szerént is, az Anglus Mappákkal vetekednek”.²⁷ Később is kiemelt helyet foglal el abban a kisszámú társaságban, amelyik élethivatásul választotta a rézmetszést (a pozsonyi *Junker*, az orosházi *Czetter*, a lengyel származású *Prixner*, a veszprémi *Berkeny*, *Perlaszka*, *Ehrenreich*). Az akkor divatos *Adress-Kalenderekben*²⁸ mint *Kupferstecher* szerepel a neve, 1815-ben mint *Kupferdrucker* is. Érdekes és szokatlan megkülönböztetést találunk az 1821. éviben: *Karacs*, *Schrift- und Kupferstecher als der Vorzüglichste in Ungern*.

Ismét *Kazinczyt* kell idéznünk, aki hamar felismerte *Karacs* tehetségét. „*Junker* (ein Pressburger) ist der erste Schriftstecher in Plattenarbeiten (des österr. Kaiserstaates); *Berken* und *Karacs* sind auch vorzügliche Schriftstecher und diese 3 sind Ungarn.”²⁹ És végül lássuk *Csaplovics* sorait a rézmetszőkről: „Höchst saubere Arbeiten in diesem Fach liefern die Künstler *Karats* in Pest, *Czetter* von Oroscház gebürtig, und *Falka*. *Karats* brachte es ohne alle, selbst ohne Elementar-Anweisung in kurzer Zeit so weit, dass man an seinem Landchartstich eben so wenig die gelungene Sorgfalt, als geschmackvolle Zierlichkeit vermisst, und das er die geübtesten deutschen Künstler dieser Art beinahe übertrifft.”³⁰

Bizonyára fiatalabb éveinek nagyobb megrendelése segítették abban, hogy házat építhessen.³¹ Később azonban ezek az egyházi és világi megbízások csökkentek, illetve ő maga is idejének nagy részét atlaszá-
nak szenteli. Így azután — noha Szadán szőlője is volt és ilyen szorgalmasan dolgozott — később nagylétszámú családjának eltartása gondot okozott és öregkorában kellett jobban küzdenie az anyagi nehézségekkel is.³²

Megbecsülését és társadalmi helyzetét jellemzi a *Karacs*-ház mindennapi élete. A ház egyszerű, semmiféle külföldi cifraság nem volt benne, mert csak magyar készítményt vásároltak,³³ de az a bizonyos magyaros vendégszeretet mégis kedvessé tette otthonukat.³⁴

Ez a ház egyik központja volt akkoriban a magyarosodás előharcosainak, a haladó szellemnek, a közművelődés munkásainak, a magyar nemzeti érzésnek és az irodalmi megbeszéléseknek. — Gyakori vendég volt: *Virág, Vitkovics, Fáy, Kulcsár, Pethe, Bajza, Kölcsey, Somogyi Sándor, Döbrentey* (1820-tól), *Horvát István, Vajda Péter, Vörösmarty,* az ifjú *Kovács Pál* költő, *Angyalffy* újságíró; a festők közül *Marczinkay, Schöff, Szentgyörgyi, Simó, Richter, Dónát; Ferenczy István* szobrász, *Szentpéteri* ezüst- és domborműves; az első himlőoltó: *Cseh Szombathy József; Reindel Bernát* mérnök; *Dombay Márton, Sztrókey Antal* és *Balassa* ügyvédek, és *Trattner*. A színészek közül *Udvarhelyi Miklós* és *Déryné* volt a család barátja. *Kazinczy* 1829-ben látogatott el házukhoz, mikor *Pesten* időzött. A nádor felesége nemegyszer vendégük volt. *Garayné* és *Vajdáné* pedig barátnői voltak *Karacs*nének,³⁵ — a tudós *Bessenyei György* unokájának —, aki megelőzte korát a női hivatás értékelésében, műveltségében és ítéleteiben — és aki férjének megértő segítőtársa és lelkesítője volt.

Karacs jellemvonása: nagy szorgalom és lelkiismeretesség. Nemcsak állandóan tanul és olvas („kedvencei Róma és Göröghon nagyjai”),³⁶ hanem figyelemmel kíséri a kor földrajzi-irodalmát is, és amint valami adatot tud meg, azt térképein rögtön javítja. A térképek feliratait gyakran külön írásmetsző vágja,³⁷ ő ezt is maga készíti. Nemcsak metsz, hanem két réznyomó préssel ellátott kis műhelyében — később családja bevonásával — sokszorosít is. Gyermekai és felesége a lenyomatok készítésén (papíráztatás, szárítás stb.) kívül főleg a színezéseken dolgoznak. Kora hajnaltól rendszeresen ebben a kis műhelyében tevékenykedik.³⁸

A társadalmi érintkezésben, vitákban az ő nyugodt, megfontolt s megbízható egyénisége úgy látszik különösen alkalmas volt, hogy a békességet fenntartsa.³⁹

Jellemző a Teréz leánya által leírt eset. *Karacs*éknál nagy viták alakultak ki a nyelvújítási harc körül, a *Conversations Lexikon* pör felett, többen támadták *Kazinczyt, Kölcseyt*. Különösen *Kölcseyt* bírálták erősen egyik alkalommal. *Karacs* így szól a vitába: „Az urak most oly férfiakat támadtak itt meg, kik nem lévén jelen, nem védhetik magukat.” „Tehát védje barátom *Kölcseyt* — szólalt fel egy Erős nevű úr — ki házánk legjelesebb költőjét tollával ledorongolta az írói pályáról.” (Nyilván *Berzsenyre* gondolt.) „A mi *Kölcseyt* illeti — szól *Karacs* a legyőzöttet színlelve — valóban rólla én is azt mondhatom, hogy ezen igen

jeles férfival nem lehet négy szemközt beszélni.” „Lám, lám! nem mondtam” — csapott le rá a nagyhangú vitázó. „Úgy van, Kölcseyvel csak három szem közt beszélhet a két szemű ember, de azért őt az isten éltesse soká, mert tisztábban lát egy szemmel is sok dolgot, mint más két szemmel” — válaszol Karacs, mire a hangulat megenyhül, a vita elsimul és mind közösen köszöntik *Kazinczyt*, *Kölcseyt* s a haza minden költőjét.⁴⁰

Ugyancsak közismert, hogy *Katona* József nemcsak látogatója, hanem lakója volt a *Karacs-háznak* két izben: 1811-ben és 1813-ban, írói munkásságának legtermékenyebb korszakában. Az egyik kis szobát azoknak a fiataloknak adták ki, akik *Pestre* jöttek tanulni és rászorultak támogatásukra. *Katona* itt írta többek közt a *Jeruzsálem pusztulását* és a *Bánk bán* előtanulmányait, egyes részeit. Náluk lakott egy időben *Beregszászi* Nagy Pál mérnök — 1819 után a debreceni kollégium rajztanítója —, akinek *Karacs* volt mestere a rajzban és rézmetszésben. Gyógyulni került hozzájuk *Mokri* Benjamin a *Közönséges történelmi biográfiái kézi lexikon* szerkesztője. *Kerekes* Ferenc 1822-ben használja szobájukat hosszabb időn át (mint vendég többször), mikor a német főiskoláról hazajött; a magával hozott 14 láda múzeumi anyagot is itt helyezte el. — *Karacs* szerez írásmásolásokat *Fáy* segítségével *Both* János ügyvédjelöltnek is.⁴¹ Napi látogatója *Fényes* Eleknek akkor, amikor az 6 kötetes művén (*Statisztikai Geographiája*) dolgozik, s nyomorog gyermekeivel, mert apja kitagadta íróvá lett fiát. Ő bírta rá *Trattner-Károlyit*, a kiadót, hogy enyhítsen sorsán előlegezéssel.⁴² *Marczinkay* Elek festő *Karacs*-hoz kéri eljuttatni a segítő ajánlatokat a *Kérelem egy hazafi képirónak már régen kívánt olaszországi utazása végrehajtásának felsegítéséért c. közleményében*.⁴³ S végül a *Karacs-házhoz* mindenki bejárhatott, aki olvasni akart, szabadon használhatta gazdag könyvtárukat, a folyóiratokat stb.⁴⁴

Szellemileg és anyagilag tehát számottevő tagja volt *Karacs* Ferenc a XIX. század feltörekvő polgári társadalmának. Rendkívül ügyes és pontos minden munkájában — ezt különben megkívánta a rézmetszés technikája. A könyvkiadók, könyvkereskedők és nyomdászok (*Trattner*, *Landerer*, *Egyetemi ny.*, *Paczkó*, *Kilián*, *Eggenberger*, *Hartleben*) élénk kapcsolatot tartottak vele és szívesen vették munkáját mindenkor.

Ábrák, rajzok, tervrajzok

A felvilágosodás nagy áramlatának köszönhető a természettudományok, földrajz, természetrajz fellendülése. Az ilyen tárgyú könyveket a századfordulón és a XIX. sz. első tizedeiben rézmetszetű ábrákkal és rajzokkal látták el. *Karacs* mérnöki tanulmányai, a már említett gondossága és lelkiismeretessége nagyon alkalmassá tették az ilyen munkára. Kapott is elég szép számmal megbízást. Ezek közül többet már ismer az irodalom,⁴⁵ más részét most sikerült felkutatnunk. Bizonyára vannak még ismeretlen munkái, részben az aláírás hiánya miatt, részben azért, mert felkutatásuk csak a korabeli könyvek egyenkénti átvizsgálása útján lehetséges.

Ilyen tárgyú munkái:

Veszelszky Antal: *A' növény-plánták' országából való erdei, és mezei Gyűjtemény vagy-is Fa- és Fűszeres könyv.* Pest. 1798.⁴⁶ Egy rézmetszetű — 8×15,5 cm-es — táblán 13 kis rajz a 296—297. l. között, aláírás: „Metszette Karacs Ferenc Pesten 1798.” (A rajz a vadalmafák nemesítése c. fejezethez tartozik, bemutatja az oltás különféle módját, az ágak kezelését, kötésmódokat, kertézszerzőségeket.) A rézmetszés finomvonalú, gondos munka, az apró hajszálerek a gyökereken és az árnyékolás a leveleken különösen jól sikerült.

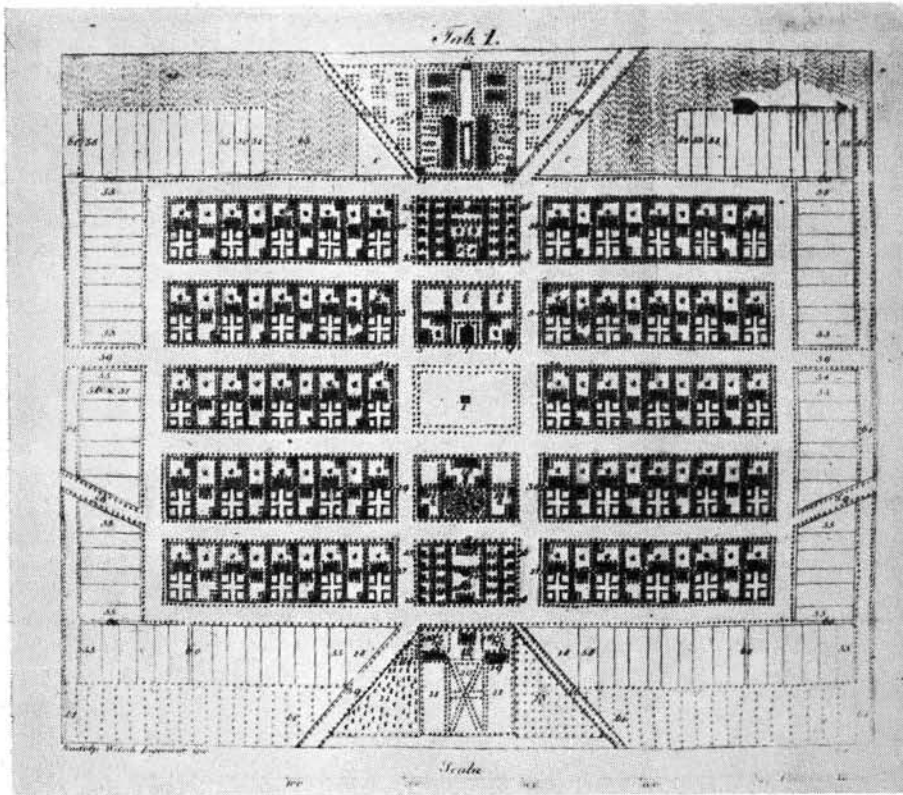
NB: *Pataki* felsorolásában nem szerepel.

Dugonics András: *A' Tudákosság III. és IV. könyve.* Pozsony—Pest. 1799.⁴⁷ *Mértani ábrák Belaagh és Ingruber rajzai után.* A III. kötetben „A' Három-Szögellések” megértését „Karacs metszette Pesten 1799.” Egy táblán 15 ábra. „A' Csucsos szelések”-et egyetlen táblán 11 ábra teszi könnyebben érthetővé. Mindkét metszet 16×17 cm. Hogy milyen alapos tárgyismerettel dolgozott a metsző, jellemzi éppen ezen ábrák készítésénél történt kis eset: Munka közben valami számítási hibát talált, ezért elvitte Dugonicshoz a rézbevésés előtt és felhívta figyelmét erre. Dugonics igen felháborodott — hogy őt a „császári és királyi oktatót” figyelmeztetik —, s az ő egyéni „népies” stílusában kifakadt: „Ejnye, hogy a lapos féreg szántsza meg a dolgát! hát csirkétől tanuljon ezután a tyúk” stb. Karacs az ő szelid modorában közölte vele, hogy újabb üzenetig vár a véséssel. Néhány nap múlva megkapta a kijavított ábrát.⁴⁸ A rajzok tiszták, érthetőek, szépen tagoltak.⁴⁹

Légszivattyú. „Sc. Franc. Karacs Pestini. 1799.” (*Lampadis electricae optimaе notae Descriptio . . .* A. Jos. Fr. Domin. Pest. 1799.) A célszerűségi szempontot kielégítő, érthető munka.

Fábián József: *Természeti tudomány a' Köznépnek (A' Babonáság orvoslására és a' Köznép közzül való kiirtására).* Veszprém. 1803. 269 [21] lap. 1 *természettani tábla* (17,5×19,5 cm). „Karacs metsz. Pesten” aláírással. Az ábrákat a könyv a következőképpen ismerteti:

- „1. A Föld golyósisát ábrázoló karika, mellyen a föld vonzása a nehézségi erővel szemben.
 2. Mongolfiér Frantzia „Levegői-golyóbisa”, mellyre alul egy kerek faalkotmány van szerelve, melybe másodmagával ült 1783. nov. 1. legelőször menet a levegőbe.
 3. Charles és Robert levegői golyóbissok, mellyre kötelekkel egy kis hajó van foglalva, és a mely által ők 1783. dec. 1. emelkedtek a levegőbe.
 4. Egy fujtató konyhai tűz élesztésére, szél teremtésére.
 5. A Holdnak változásai hónapoként, annak növekedése és fogyása.
 6. Holdbeli fogyatkozás ábrázolása.
 7. „A Planétáknak” a nap körüli keringésük rendje, egyik kisebb, másik nagyobb kerületben.
 8. A nap fogyatkozásának hüvelykek szerént való megmérése.”
- Különösen a két léggömb rajza szép, sok apró díszítéssel: a középen egy arckép, majd a gömbön a csillagképek, girlandok, vonaldíszek, sa-

Witsch: Útmutatás, hogy vehetni munkába . . . a magyarországi homokos pusztákat. Buda, 1809

sok, sátor, bojtok, Bourbon-liliom, alul a farészen a két induló személy állóhelyzetben búcsút integet stb.

Karacs metszi egykori tanulótársának és később is barátjának Márton Józsefnek, a bécsi egyetem magyar tanárának a *Szószármaztatási táblázat*-ot a *Tabellarische Uebersicht der grammatischen Bauart der ung. Sprache*. Wien. 1806. (2. kiad. 1839.) c. műhöz. — A 27×28,5 cm-es Tselekvő Igéknek és a 24×40 cm-es Kezdest és Folytatást jelentő négytörzsökű Igéknek tábláján élő fát képező szemléltető képben mutatja be az igeragozást.⁵⁰

Witsch Rudolf: *Útmutatás hogy vehetni munkába legkönnyebb móddal a' Budán 1807ben tartatott Ország gyűlésének 20dik törvény-zikkelyét melly A' Magyar Országú homokos puszták haszonra fordíttatását sürgeti*. Buda. 1809. 176 l. Ford. Pósfai János.

A könyv 75—76. lapján találjuk megmagyarázva azt, mi szükséges egy falunak építésére, s ennek a leírásnak megfelelően mellékelve egy *falv terverajzát* 20×16 cm-es táblán „Witsch R. Ingenieur inv., Karacs se.” aláírással.

Katona Mihály: A' Föld' matematika leírása

A tervrajz mérnöki munka, arányos, szép elhelyezés, a metszésbeli kivitelezés hasonlóképpen szép munka, vonalas megoldásban.⁵¹

NB. Pataki felsorolásában nem szerepel.

Witsch Rudolph: *Praktischer Vorschlag: wie das auf dem Reichstage 1807 zu Ofen in zwanzigsten Artikel sanctionirte Gesetz, betreffend die Urbarmachung des Flugsandes in Ungarn, auf die leichteste Art realisirt werden könne.* Ofen 1809. — Ugyanaz a Karacs-metszet hozzá, mint a magyar nyelvű ki-

adásához. NB. Pataki felsorolásában nem szerepel.

Katona Mihály: *A' Föld' Mathematica leírása a' Világ' Alkotmányával együtt.* Rév-Komárom. 1814. XXXVI, 436 l.,⁵² 4 réztáblával.

A 21×16 cm-es I—II. táblán a rajzoló nincs feltüntetve, a kozmográfiai és csillagászati ábrákat metszi Karacs. A III. tábla: „Az Ég Északi fél Golyóbisán lévő Tsillagzatok, az Eccliptica Déli Pólusából szemléltetvén” (15×15 cm), — a IV. tábla: „Az Ég Déli Fél Golyóbisán lévő Tsillagzatok az Eccliptica Északi Pólusából szemléltetvén” (15×15 cm) Karacsnak színezett rézmetszete. A csillagképek neveinek megfelelő alakrajzok színes alapon színes vonalhatárokkal készültek.

NB. Pataki csak az első két táblát említi.

Pethe Ferenczel való kapcsolatának köszönhetőek azoknak a gazdasági eszközöknek metszetei, amelyeket Pethe lapjához, a *Nemzeti Gazda* 1817. évf.-hoz és a *Pallérozott mezei gazda* c. könyvéhez készített. Ezek: Jórendű vasborona, Röghúzó, Magyar borona, Pethe okos kormányú közönséges ekéje, Henger, Répaültető, K. Pethe juh számozó módja, Magyar juh jászol.

Ezek a megismerést megkönnyítő, nem nagyigényű meszetek a megfelelő szöveg mellett bizonyára jó szolgálatot tettek a gazdasági művek olvasóinak.

Hadaly, Carolus: *Toxotomia seu scientia quemvis datum arcum circularem . . . in quotquot aequas partes geometricè secandi.* Budae. 1820. XIV, 192 l.

A mellékelt 5 tábla aláírása „Fr. Karats sc.” A *metszetek* 26×17 cm-esek, az 5 táblán összesen 56 figura van. Világos, szép metszés, gondos szerkesztés, tetszetős kivitelezés. Az eléggé komplikált rajzokon feltűnően sok betűjelölés, kurzív betűkkel.

NB. *Pataki* felsorolásában nem szerepel.

Kmeth Dániel: *Astronomia Popularis*... Buda. 1823. 585 l.⁵³

A könyvhöz mellékelt 35×19 cm-es egyetlen táblán elhelyezett rajzösszeállítás 25 figurában (iránytű, Vénus gyűrűje stb.) teszi érthetőbbé a tudományos munkát. Aláírás: „Karats sc.” Nyomatott kezdőbetűk, egyébként kurzívak, árnyalt írás, kötött vonalak.

Schraud, Franz: *Geschichte der Pest in Sirmien in den Jahren 1795 und 1796*. Pesth. 1801. I—II. k.

A két kötethez két melléklet tartozik. Az első *Sirmien*, azaz *Szerémség* térképe (l. majd később), a második kötethez egy 18×38 cm-es rézmetszet van mellékelve, mely egy *galíciai vesztegár és pestiskórház alaprajzát* mutatja „sc. Franz Karacs Pestini 1800” aláírással. Az épületeket és azok tartozékait gondos rajzba foglalja, a köztük levő üres teret különböző irányú egyenes és görbe szaggatott vonalakkal tölti ki, így az egésznek egységes képet ad.

NB. *Pataki* felsorolásában nem szerepel.

A *Nemzeti Gyűjtemény Új Tárházának földszinti és I. emeleti tervrajza*. (Megtalálható az alaprajz a *Museum Hungaricum* c. nyomtatványban.)

A nádor ezt a tervezetet 1807-ben hozta nyilvánosságra. Kollányi Ferenc⁵⁴ erről a következőket írja: „Ez a magyar kultúrtörténet szempontjából oly végtelen fontosságú irat egyszerre egybefűzve, latin és magyar nyelven névtelenül jelent meg, 1200 példányban, a nádor költségén, az egyetemi nyomda újonnan öntött betűivel nyomva. A 28 ívrétű oldalra terjedő szöveg előtt az épületnek *Hild*⁵⁵ által készített homlokrajza *Falka* által rézbe metszve; a 30 oldalnyi magyar rész után pedig az épület földszintjének és első emeletének tervrajza áll, — ugyancsak *Hildnek* *Karacs* által metszett munkája.”⁵⁶

A Nemzeti Múzeumnak ez az első meg nem valósult terve szerint az épület az Egyetemi Könyvtár mögötti Egyetemi Botanikus Kert helyére került volna.⁵⁷

A *pesti ref. templom alaprajza és homlokzata* (1817). 12×12 cm.

Ezt a munkát ingyen készítette el és a rézmetszetek eladásával a templomalapot igyekezett gazdagítani. A metszetet a nagyobb református eklézsiáknak küldték szét néhány száz példányban, ahol bekeretezve még most is megtalálhatók.⁵⁸

A *Szegedi múzsák Százados Ünnepe*... 1820... *Vedres István* által. Szeged. 2,60 l.

A 22×19 cm nagyságú metszet a következő felírásokat tartalmazza: A' *Szegedi Oskolák Épületének Tekintete*. „*Illyés Ágoston* K. O. b. P. rajzolta, Karats metsz. Pesten”. Magyarázó jegyzetek: „a) T. P. Piáris-ták Collegiuma. b) Szent Dömötör temploma.” (c) kimaradt) „d) a' *Plebánia*. e) a' *Rajzoló Oskola*. f) a' *Nemzeti Oskola*. g) *Deák Oskola*. h) a'

Philosophia. i) a' Várfala. k) a' Várbeli Templom. l) a' Felső Városi Szent György Teploma. m) Polgári Házak."

Az épületrajzon biztos kéz és mérnöki rajzkészség látszik, árnyalt, egyenes vonalak, oszlopdiszek, sok apró figura, gömbös és alakos dísz, az épület előtti bekerített barokk szobron szárnyas alakok. Az épület előtt nagy térség, a téren — nyilván térkitöltés céljából — kétlovas hintó alakokkal, szemben négylovas szekér hordókat szállít, lovas, jövő-menő polgárok különböző öltözetekben, egy-két subás alak, polgárasszonyok, egy házaspár kutyával, gyermek apjával stb. A felhőzet tömör és kevésbé sikerült, szálló madarak töltik ki a központi épület fölötti teret. Érdekes az alakok, szerszámok, lószerszámok aprólékos rajza.

Írásmetszés

Karacs művészi munkásságának egyik legjelentősebb része írásmetszői működése. Ez hozta számára az első elismeréseket és jövedelmének jelentős részét is ez adhatta.⁵⁹ Az írásmintákat élete végéig készítette.⁶⁰ Ezeket és a névjegy-készítést említi leánya is, mint olyan munkát, amely a magasabb feladatoktól vonta el apját, — csakúgy mint a többi korabeli művészt, ki vándorlevél, köszöntő kártya, szakrajz, levélfej, játék-kártya, szentkép stb. metszést vállalt, hogy magát fenntarthassa.

Mint betűmetszőt kora is elismerte.⁶¹ Itt csak *Kazinczyt* említjük, aki egyik levelében a század elején Nagy Sámuel kolozsvári főiskolai rajztanár tanítványainak „kalligraphiai mustráit az examenre” dicséri és hazafiúi büszkeséggel jegyzi meg: „hogya egy ág mellett maradnak s a művészi polyhistsorság veszedelmes útjára nem csapnak át, hazánk nem egyedül a Juncker és Karacs nevével fog kevélykedhetni.”⁶²

Lipszky térképeinek szituációit *Prixnerrel* csináltatja, de a betűket Karacs metszi hozzá „s írása nem marad mögötte Junker és Falka betűinek.”⁶³ A *Hazai Tudósítások* a csinos és tiszta írást azért tartja különösen fontosnak, mert az eddigi térképeket éppen az írás rútitotta el.

Hogy azonban ne csak magyar, hanem egy akkori osztrák szakvéleményt is ismertessünk, nézzük, hogyan ír a magyarországi művészi állapotokról a *Vaterländische Blätter*: „Karacs (ein Debreciner, wie mich dünkt) und Prixner (ein Pressburger) sind Autodidacti; daher vermisst man in ihren Producten Geschmack und freye Behandlung. Doch brachte es ersterer ziemlich weit. Seine Schriftgravüren und Landcharstenstiche schmeicheln zwar dem Auge nicht sehr, aber sie empfehlen sich durch Sorgfalt und Präcision.”⁶⁴

Ilyen tárgyú munkái:

Nála rendelték meg a Rondella helyébe épülő új színházhoz (a mai Vörösmarty téren) az épület „zárókövében” elhelyezendő táblákat (egyik cink, másik réz) „A nemzet és a nemzeti nyelv kiművelésére emeltetett ezen épület” felírással. Házuknál sokan megnézték ezeket a táblákat a behelyezés előtt s tükörből olvasták a szöveget. Karacs félvnyi papírra nyomatta le a szöveget és a vendégeknek emlékül adott belőle aztán. A látogatók egyike előrelátással vagy pesszimizmussal jegyezte meg:

„Nem magyarok fognak ott működni”. Mire Karacsné: „Nincs ám az jelezve, hogy melyik nemzet és minő nemzeti nyelv művelésére”. Jós-latuk beteljesedett, csak néha játszottak benne magyarok.⁶⁵ Az 1812-re felépült színház 1847-ben leégett, a táblák a helyébe épült palota alá kerültek.

Az egyetemi nyomda rendelésére is készített *iratpéldányokat* 1818—1830 között. Karacs Teréz ezekből 45 db-ot a Nemzeti Múzeumba adott be 1882-ben.⁶⁶ A Történeti Múzeumban jelenleg hozzáférhető Karacs-nyomólemezek — feltehetően ezek a 25 × 39 cm átlagméretes lemezek a Karacs Teréz által említett darabok egy része — latin, gót, cirill és görög betűkből vésett *írásminták Heinrich David Caesar: Schönschreib-kunst* c. művéhez és ugyanennek címlapja.

Karacs művészi fejlődése idősebb korában sem tört meg. Mindvégig biztos szeme és keze, a feladat nehézsége és talán a kereseti lehetőség birta rá, hogy valami rendkívüli teljesítménnyel jelentkezék. Ez egy hüvelyknyi (3 cm) átmérőjű körbe metszett 3 imádság (Miatyánk, Üdvöz-let és Hiszekegy) valamint a tízparancsolat teljes szövege magyar és német nyelven külön-külön, majd 1 cm. átmérőjű körben csak a Mi-atyánk szövege külön-külön mindkét nyelven. Ezzel a munkájával bizo-nyítékát adta rendkívüli ügyességének és beigazolta, hogy ilyen mester-ségbeli bravúrokra is képes. Ez egyébként a század első felében a leg-kisebb magyar metszet volt és a róla készült levonat a legkisebb egy-leveles magyar nyomtatvány.⁶⁷

Ezeket 1833-ban készítette, amikor 64 éves volt⁶⁸ és darabonként 20 krajcárért adta, a kettőt negyven krajcárért és mindkettőt ezüstbe fog-lalva két ezüst forintért. Függelékdiszként divatos volt az ilyesmi. A hirdetések később is olvashatók,⁶⁹ sőt a *Rajzolatok* további tervről is be-szél: „Ha egészsége engedné és lelkesebb pártfogás követné fáradozásai-ban, műhelyében egy lencseszemnyi »Miatyánk« vár metsző kezét.”⁷⁰ Úgy látszik, ezt a tervét nem valósíthatta meg, mert a későbbi hirdeté-sekből ez a biztatás már elmaradt.

Oklevelek

Még nagyobb igényű feladat volt — és egyben megbízhatóságának elismerése — az oklevelek másolása. Ebben a vonatkozásban a követ-kező művei maradtak ránk:

A' Székes Fehérvári Káptalannak 1305-dik Május Hónap 21-dikén költ Levél Mása. (18 × 11 cm)⁷¹

Farkas Al-Cancelláriusnak 1263-dik Május Hónap 8-dikán költ Ok-levele. (18 × 14,5 cm)⁷²

Imre Magyar Királynak 1198-dik évben Ugrin Győri Püspök szá-mára Mihályi Sopronvármegyei Mezővárosról költ Oklevele. (15 × 21 cm)⁷³

Kún László Magyar Királynak 1273-dik évi Július 1-dikén a' Ják Nemzetségből származott Sitkei Nemeseknek számukra Vas Vármegyei Bothyán faluról költ Ajándéklevele. (26 × 49 cm)⁷⁴

Nagy Lajos Magyar Királynak 1369-dik évben Június 22-dikén költ

Kegyelemlevele, mellyben Benedek Bolgár Országi Bánnak és Attyafiainak a' Remetei és Egerszegi Temes Vármegyében fekvő Jóságaikra nézve Büntető Hatalmat enged. (47×23 cm)⁷⁵

Róbert Károly Magyar Királynak 1327-dik évben December hónap 10-dikén költ Oklevele, mellyben a' Ják Nemzetségből eredett Sitkei Lőrinczi Koposz kérelmére a' Szala Vármegyei Véged faluról adta Nyílt (Patens) Ajándék Levelét Örökös (Privilegialis) Levéllé emeli. (46×30 cm)⁷⁶

A' Kázméri vagy is más néven Kisfaludi Nemeseknek a' Mihályi Nemesekkel Nagy Lajos Magyar Király rendelése következtében némmel peres földről a' Győri Káptalan, Királyi Ember és Békítő Nemesek előtt 1363-dik évben November 5-dikén költ Egyesség-levelük. (48×11,5 cm)⁷⁷

Róbert Károly Magyar Királynak 1315-dik évi Januárius 4-dikén költ fejedelmi Megegyezése a' Gecchei Jánosfi Simonnak adatott Zemplén Vármegyei Chytnai részjóság felől. (22×32,5 cm)⁷⁸

Majd amikor Horvát István folytatólagosan publikálni kezdi a *Tudományos Gyűjteményben* a magyar nyelvemlékeket, azoknak hű fascimiliét, A halotti beszéd másolata is Karacs vésője alól kerül ki.⁷⁹ Ezt első ízben már 1831-ben készítette el Radeczki másolata után⁸⁰ a „pesti törvénytannal ifjúság” részére Szalay Ágoston indítványára, költségére és felügyeletével, másodsor 1833-ban véste rézbe Horvát költségére, de csak az 1835. I. kötetben került kiadásra.⁸¹

Horváth: A 'Magyar Nyelv régi Maradványairól' c. cikkében együtt szól „A' Boldva Melléki Monostor Miskönyvében található két Halottas Beszédéről”, s elmondja, hogyan jutott végre Falka színbemetszése után Karacs keze alá. Ilyen értelemben számol be erről a *Hasznos Mulaságok* cikke is.⁸²

Valószínűleg a folytatólagos közlemények mellé a többi nyelvemlék mását is Karacs metszette, bár aláírás nélkül jelentek meg; egy néhány darabot pedig Miskovits Moyzes aláírásával találunk köztük. Ezeket a fascimiliéket később összegyűjtve kiadták Horvát Árpád oklevéltani jegyzetei 2. füzetéhez mellékletként.⁸³ A 26 tábla közül 8 tábla Karacs aláírásával van ellátva (3., 7., 12., 13., 16., 17., 22., 23.).

E régi kéziratok másolásánál nem önállósíthatja magát a betűrajzolásban, egyetlen feladata: az oklevelek betűsorainak nagyon pontos, hű visszaadása. Ez teljes mértékben sikerült neki és a lúdtollas kalligráfia hatása tökéletes.

„A' Mária Királyné alatt fordítottatott Ó-Testamentomi Töredék⁸⁴ (Patakinál 80. sorszám alatt „Régi magyar bibliafordítás másolata” elnevezéssel szerepel.) Horvát erről a következőket mondja: „Révay is ki-metszette még életében Karacs által másolatát,⁸⁵ s ezt most azon észrevétellel rekesztem ide, hogy Réztáblájára fölül én tsak a' Ruth-könyv végénél található számokat, alul pedig az Ajánló Sorokat vésettem.”⁸⁶

Az 1830-as évektől a Tudományos Akadémia tagsági okleveleit szintén Karacs metszette. Ezek az Akadémia birtokában ma is megvannak.

Az oklevélmásolatok lehúzásánál, színezésénél családja is segített.⁸⁷ Mivel Karacs mint betűmetsző sem jelentéktelen, felmerül a kér-

Magyar Minerva III. köt. Virág Benedek: Poétai munkái. Pest, 1799. Trattner M.

dés, hogy alkotott-e új betűtípust. Nem hisszük. Az ő érdeme a rendkívül pontos, gondos munkán kívül a különböző betűtípusok izléses kiválasztása volt. A rézmetsző technikában jól bevált és kedvelt finomvonalú betűket alkalmazta leginkább. Nagy szakmai gyakorlatát és művészi izlését tükrözi az a rengeteg írás, ami vésője alól kikerült. A kisebb-nagyobb terjedelmű magyarázó szövegek, a sok címfelirat, földrajzi elnevezés stb. Írása természetesen magán viselte szerszáma karakterét, általában finomvonalú, többször dekorált betűtípusokat alkalmazott és a betűrajzolás általános érvényű szabályait szem előtt tartva variálta az akkor használatos típusokat, főleg az antikva betűcsoport sorozatait (kurzív- és kézírásjellegűeket és azok díszváltozatait), a kezdőbetűket sokszor kiemelve, a címsorokat elütő tónusban a szövegtől és élt még más díszítő elemekkel is, mint amilyen a rovátkoló díszítés, a vonalak kettőzése, árnyalás stb. Azonban díszítgetései mellett is ment maradt a kilengésektől, izléstelenségektől és olyan műveket alkotott, amelyeket mai szemlélettel is szépnek, kiegyensúlyozottnak tarthatunk.

Címképek, címlapok

Az ilyenirányú alakos, betűsoros metszeteivel a könyvillusztráció történetében is helyet kapott Karacs, és a „szép-könyv” kiállításokon 1—2 címlap- vagy címképdíszítésével szerepelt. Ilyen pl. a *Virág: Poétai Munkái*⁸⁸ mellé adott, *Flór* rajza után készített metszete. A' *műzsákhoz*

Dugonics: Jolánka c. műben

c. első költemény elé helyezett $9 \times 7,5$ cm-es invokációs metszet a könyvdíszül alkalmazott korabeli rézmetszvények egyik jellegzetes szép darabja. Az ovális keretben elhelyezett szimbolikus alakok (múza, bagoly, pegazus) ahogyan a tájba bele vannak helyezve, levegős háttérrel, érdekes vonalas megoldással, fény és árnyalás jelöléssel igen hatásosak.⁸⁹

Könyvillusztrációnak tekintjük Dugonics: *Jolánka*⁹⁰ c. művéhez mellékelt $9 \times 8,5$ cm-es metszetét is. A két várkastély mérnöki gonddal van kidolgozva, ebből a szempontból különösen a *Zoltán Kastélya* jó munka. A hegyek keresztbefutó ferdevonalas megoldása a nagyobb felületek problémáját jól áthidalja, — az előttünk meredeken magasodó hegy (*Sojmos*) sziklás-hullámos problémája mintha csak részben lenne megoldott. Úgyes a fák, a növényzet és a folyó valószerű ábrázolása.

Az 1817-ben *Trattner János Tamás* kiadásában megindult *Tudományos Gyűjtemény* c. folyóirat — melynek tervéről a Karacs-házban sokszor esett szó — többször említette Karacs munkásságát és adott munkáiból olvasóinak, főleg — amint láttuk — az oklevelek másolatait. Egy időben ő készítette a címlapot,⁹¹ a rajta levő magyar nemtőt. A legelső kötetekhez Mansfeld véste a kis szárnyas ifjú alakot — allegorikus műveken ezt szívesen használta az újabb szobrászat és festészet is —, ugyanezt az elgondolást öltözteti határozottabb vonásokba *Karacs* is a *Tudományos Gyűjtemény* címlapjának közepén többszörös köralakú keretbe (5 cm-es): a nemtő az ország címerét tartja egyik kezével, másik-

ban égő fáklyát emel magasra, — a tudományt és hazaszeretetet szimbolizálva. A keret térkitöltése finom munka. Később a címkép alatt *Lehnhardt* aláírásával találkozunk, többször *Mansfeld*éval, de *Karacsé* elmarad.

Karacs János: *Halhatatlan halandó*⁹² c. művéhez „*Karacs* Ferentz metsz.” a címképet. A 7,5×8,5 cm-es címkép három részre bontható. Alsó részében fekszik az elhunyt, fejrésznél és lábánál levéldíszes rajzok, a kép szemközti jobboldalán egy erős nagy fa, alatta temetőre utaló néhány sírkereszt, a kép baloldalán egy szárnyas alak palmaággal a kezében, fölötte felhők és sugaras ég. A metszet az életet, a halált és a lélek távozását szimbolizálja.

Többször találkoztunk *Virág* Benedek: *Hunyadi László* c. tragédiájának címlapjával, mely „*Karacs* írta” aláírással jelent meg *Budán* 1817-ben az Egyetemi nyomdában. Nemesen egyszerű, mégis a legszebb régi könyvcímlapok egyike. (9×14,5 cm) A metszet, a betűk, díszítmények alkalmazása, a tükör stb. híven kifejezi saját korának stílusát, szinte minden elem felismerhető benne, amely akkoriban az építészetben, festészetben, szobrászatban uralkodott. Valószínűleg ezért büszke rá az Egyetemi nyomda, mint saját kiadványára.⁹³

A tulajdonképpeni címet három vékony-vastag vonalú, az építészeti profillal rokon, plasztikus hatású keret fogja körül. A legkülső téglalapalakú keret és a benne levő hatszögű keret közti részben sűrű pontozású alapdíszítésből fehéren emelkedik ki mind a négy sarokban egy élesen határolt levéldíszes faág. A hatszögű és a legbelső oválkeret között apró halványabb pontozás tölti ki a teret. A címbetűk a belső keretben mind nyomtatottak, egyszerű, ízléses elhelyezésben.

Kisfaludy Sándor: *Hunyadi János* c. történelmi dráma, Buda, 1816. címlapján is „*Karacs* script.” aláírást találunk. Kevés a szöveg a 11×16,5 cm-es címlapon, de az egyszerű stílusú metszetet *Kazinczy* is dicsérette.

Ugyancsak *Karacs* metszette a *Tabulae Numismaticae pro catalogo Numorum Hungariae ac Transilvaniae Instituti Nationalis Széchényiani*.⁹⁴ c. kiadvány címlapját. A címlapon írott betűk kötött sorai változnak antiqua és kurzív sorokkal. A metszett érmek között nem találkoztunk *Karacs* aláírásával, noha mint éremvésőt is emlegeti őt az irodalom.

Az 1822. évjelzéssel megjelent *Auróra*, melynek gondolata szintén többször felvetődött a *Karacs*-házban, végre idegen minta szerint bécsi rajzolók és metszők képeivel született meg. Hogy miért nem alkalmazták *Karacs*ot, nem tudjuk, de az első évfolyamok címlapjait *Blaschke*, *Axmann*, *Lehnhardt* stb. metszők készítik és csak 1833-ban, amikor *Kisfaludy* után *Bajza* lett a szerkesztő, akkor jelenik meg a 8×12,5 cm-es címlapon a „*Karacs* metsz.” signatura. Ízléses, egyszerű, több betűtípussal készült. Bár eléggé hasonlók az *Auróra* évfolyamainak címlapjai, mégis azt hisszük, hogy csak az 1833. évinél működött közre, utána ismét mások aláírásával vagy anélkül jelentek meg.

Arcképek

Karacs arcképmetszéssel csak alkalomadtán foglalkozott. Az a néhány metszet azonban, amelyet készített, arra vallanak, hogy ezen a területen is képes maradandó alkotásokra. Ismert metszetei a következők:

„Szerinvári Gróf Zrínyi Miklós Horváth Országi Bán”. Bouttats metszete után „Karacs Ferenc metsz.”

A fenti címfelírás szinte körülveszi a 9×12 cm-es oválkeretbe foglalt Zrínyi-fejet. Egészen halvány, pontozó modorban készült az arc, ami a vonásokat meglágyítja. A hosszú haj vonalas modorban, a ruha és háttér pontozva. A fény és árnyékhatások szépen érvényesülnek, a palást szinte fénylik. A kép alatt a jelmondat: „Sors bona! nil aliud.”⁹⁵

Szent István — Szent László — Kálmán. „Kergling rajz. Karats metsz.” Fessler: *A' Három Magyar Nagy Királyok' viselt dolgainak rajzolatja*. Pest. 1815. 390 l. — E műben a fenti királyok arcképét egyetlen 9×13 cm-es lapon találjuk. A három oválkeretbe helyezett koronás fő elég éles vonalú arca jó kidolgozásban, pontozó modorban készült, a haj, a ruharedők ügyesen megoldva. A kissé kemény arcok közül csak Kálmánnál lelhető fel némi lágyság.⁹⁶

Cseh Szombati József arcképe.⁹⁷ — A kép oválkeretbe van foglalva, körülötte felírás: Spect. D. Josephus Cseh Szombati. Med. Doctor . . . etc. A kép alatt: Haec Magni effigiem Medici tibi monstrat imago Szombatii; mentem nulla tabella capit. „Jenij pinx Kaerling del. Karacs sc. Pestini.” ($9,5 \times 16$ cm metsz.)

Itt is a pontozó modort alkalmazza, egészen fehér alapból tűnik ki az arc, finom pontsűrítéssel, kirajzolt vonásokkal, szép a szájvonal, a hajfodor és a franciás öltözet vonalai.

Mária Terézia.⁹⁸ — Az apró pontozó eljárással készített részek (arc, nyak) olyan finoman vannak kidolgozva, hogy bármely hivatásos arcképmetsző munkájával kiállja az összehasonlítást. E részek lágy, nyugodt hatása mellett a ruházat vonalas, keresztvonalas, a háttér ferde vonalazású, rácsszerű. A $7 \times 11,5$ cm-es nagyságú képen Mária Terézia jól ismert gyászöltözötű képe oválkeretes. A keret alatt három királyi korona tiszta rajza bársonypárnákon és egyéb királyi jelvények, a bojtok tört hullámvonala, a bársonynak fénye, a királyi jelvények és a mellre tűzött kereszt aprólékos díszítései sikerültek. A kép alatt a név betűi vonaldíszítésű nyomtatott betűk.⁹⁹

Koppi Sándor képére a *Tudományos Gyűjtemény* hívta fel a figyelmet:¹⁰⁰ „Nagy érdemű Hazánkfia Karacs Ferenc, rézre metsző . . . egy-néhány próbatételi után” . . . (itt utal térképeire) . . . „T. Koppi Sándor Orvos Doktor képét is rézre mettszette.” Nehezményezi a híradás, hogy miért kívánta Koppi, hogy nevét németül és nem magyarul vagy deákul írják képe alá.

A 8×10 cm-es oválkeretes képen a világos arc sűrű pontozó modorban készült. A háttér egyik felét függöny alkotja, a másik felét sűrű pontozás sötétíti el. A ruha látható része lényegtelen, kevés ránc, egyszerű sima kabát, nem jelentős kidolgozással. A felírás: „Alexander Koppi” — „Karacs sculp. 1816.” — „Kaerling del. 1816.”¹⁰¹

Képei között az irodalom még *Horatius* arcképét említi, amely *Horatius: Poetikájának* címlapjás szerepel (Ford: *Virág* Benedek. 1801.). A felkutatott példányokból ez a kép hiányzik, így erről közvetlen ismeretünk nincs.

Allegóriák, térképdíszítések

Ez a kor szerette az allegóriákat, a jelképeket és a díszítések halmozását. A térkép pedig még nem jutott el odáig, hogy a mindennapi élet egyszerű eszköze legyen, hanem még szinte dísz tárgy, amelyet képekkel, rajzokkal és szimbólumokkal körítettek. A már fentebb említett és a művész megélhetését könnyítő ajánlások pedig magukkal hozzák az ajánlás szövegének, a mecénás nevének kiemelését és körülírását.

Az Isten hatalmától származó királyságot példázó allegória.¹⁰² 11 × 17 cm. A metszetben legfölül a Szentháromság van, melyen láncon függ a fényugarakkal körülvett korona, majd azon nyolcágú csillag és rajta a magyar címer. A háttér Magyarország térképe volna, de abból csak egy-egy részletet emel ki. A rajz felső közepén „Sub Rege Triuno” felírás, jobboldalt „Unius in medio: Regna Triuna stabunt”, baloldalán: „Unaque Gens: Unusque Regens” és lent „Discutit Haec Tenebras”. A kép aljára vésve e négy sor:

„Törvény király nélkül: mint Világ nap nélkül.
 Király törvény nélkül: mint nap fénye nélkül.
 Nép előbb tesz Királyt: s Király néppel törvényt.
 Királynak törvény ad: népnek Király reményt.”

„sculp. Franc. Karacs, Pestini 1797.”¹⁰³

Dugonics oszlopa a hasonló című vershez.¹⁰⁴ — A 9 × 15 cm-es kép átmenet az allegória és a címlap között: a költészet műzsája babérkoszo-

Fessler: A' három magyar nagy királyok' viselt dolgainak rajzolatja. Pest, 1815

rút hoz *Csokonai* műveire, melyek maradandóságát hirdeti a szépen kidolgozott emlékmű.¹⁰⁵

A térképek díszítéseit nem feladatunk sorravenni, csupán néhány utalást teszünk a térképeken levő művészi igényű rajzokra. Ilyenek:

Mappa Exhibens situm Regionum quarum mentio fit in Scriptura Sacra 1801. 16,5 × 21,5 cm-es művet a jobb felső sarokban allegoria díszíti „sc. Karacs Pestini 1801” felírással.

A *Szentföld* térképe (*Előázsia, Arábia, Egyiptom, Földközi tenger és Fekete tenger környéke*) allegóriájában 3 alak rajza: a vezető, ki irányt mutat *Európa* felé az őt követő női alaknak és a tevéket vezető turbános férfinak. Mögöttük különböző palmafák, fönt a következő szöveg: *Tabella ad finem Geneseos ponenda. Az egész jelenetet egy bibliai idézet kíséri.*

Varasd megye mappája (1802.) a József nádornak ajánlott hatalmas emlékmű-rajzával, melyet nemtők alakjai vesznek körül s egy egész városrészt húzódik a háttérben, elől az úton lovas alakok stb., mind mennyi dísz a véső munkájának.

Esztergom egyházmegye (1822.) térképe felső bal sarkában a primás — *Rudnay* — arcképe (bizonyára ő a megrendelő), mellette az egyházmegye címere igen szép aprólékos díszítéssel. A jobboldal középtáján sugaras körben egy egyházi méltóság ül székében. A térkép alsó felén a székesegyház hatalmas épülete terjeszkedik, tehát szinte az egész térképet körülveszik a rajzok.

*Mappa Dioecesium Bosnensis seu Diakovariensis Syrmienensis cura et impensis . . . Emerici Caroli Raffay . . . Pest. 1826.*¹⁰⁶

Ez a 90 × 56 cm-es térkép is elég bőven díszített. Bal felső sarokban az egyházmegye címere, a bíboros kalap és egyéb egyházi jelvények, alatta levéldíszes és oszlopdíszes keretben a címfeliratok, a térkép alsó vízszintes síkban majdnem teljesen betöltve rajzzal: az egyházmegyébe tartozó vármegyék, városok (*Szerém, Verőce* stb.) címerpajzsai, a magyar címer a koronával, a főtemplom, házak, a környék terményei, állatai, vízinövények, a folyóban csolnakázók stb. Külön helyen feltűnően elhelyezett bontott irattekercs a névváltoztatásokat tünteti fel, majd még az irányrözsza a kép tartozéka.

NB. *Patakinál* kimaradt a felsorolásból.

Vagy ott van *Asia* (1796.) oszlopszerű díszítésű címképe, vagy a címerekkel díszített *Asia vetus* (1799.), *Tabula Italiae Antiquae . . .* (1800.) római érmekkel ékes címképe, *Nyitra megye* saját címerével és így tovább.

Itt említhetjük meg, hogy a térképmetszések mellett ill. azok díszéül több címerpajzsot, érmet, pecsétet, rendjelet metszett Karacs. A térképek címfeliratai és a térképen előforduló töméntelen név¹⁰⁷ gondos elhelyezése, esztétikai elrendezése komoly feladatot adhatott. A kisebb betűk sok helyen kurzívok, a nagyobbak nyomtatottak. Legszébb kidolgozás, legtisztább metszés *Európa* atlaszáé; ez bármely korabeli külföldi térképpel is állja a versenyt.

Térképek

A következőkben soravesszük azokat a térképeket, amelyek *Pataki Dénes: A magyar rézmetszés története* c. műből mint *Karacs-metszések* kimaradtak — s melyeket vagy az OSZK Térképtárában vagy nyomtatott művekben mellékletként felleltünk, — vagy amelyek adatai helyesbítésre v. kiegészítésre szorulnak.

[Losontzi István]: *Hármas Kis Tükör, mely I. A' Szent Historiát, II. Magyar Országot, III. Erdély Országot, annak földével, polgári állapotjával és historiájával gyenge elmékhez meg-bővítve alkalmaztatott módon a nemes tanulóknak ... kimutatja.* Pest. 1826. c. munkához mellékelt 2 térkép (*Magyarország vármegyéi, Erdély*) „*Karacs metsz.*” aláírást visel. — A H. K. T. igen sikerült szemléltetve-tanító földrajzkönyv, mely 71 kiadást ért meg. Az előző dátuma már 1770. de még az 1850. év kiadását is ismerjük. Megjelent *Pesten, Vácott, Kassán, Pozsonyban, Komáromban, Kassán és Budán.*

A rengeteg kiadáshoz mellékelt térképek és díszítő rajzok sokban hasonlóak, de nem teljesen egyezők. Legtöbbjüknél a metsző nincs aláírva, csak az 1826. évi kötethez mellékeltnél (14 × 19 cm). Feltehető a kérdés, ki készítette az előbbieket? Vagy ha *Karacs* csinálta — amint *Ecsedi* szerint az 1800-as évek elejétől mind ő csinálta —, akkor miért nem szignálta ezeket, és miért csak a jóval későbbit ismerte el magáénak? A múlt századiak nem is lehetnek az övéi, de a 19. sz. többi darabjai is sokban szegényebbek, kezdetlegesebbek az ő legkorábbi térképeinél.

Az említett 1826. évi kiadáshoz készített *Karacs-metszés* színes hátronalakkal készült, a kézifestés, utánhúzás kissé foltos és elnagyoltan követi a finoman pontozott határokat. De szép az Erdély címerével díszített sarok és a címfelírások kerete, a magyar címerpajzs két angyallal stb. járulékok és maga az írás. Betűi szebbek a többinél, ezért is gondoljuk, hogy azok más kéztől valók. — Halála után is még (1844., és 1849. és 1850. évi kiadásokban) az ő aláírt darabjait találtuk. Persze igen sok variánsa van.

Schraud Franz: Geschichte der Pest in Sirmien. Pest. 1801.¹⁰⁸
(36 × 18 cm)

Mappa topographica locorum et conventuum Provinciae Hungariae S. Elisabeth Ord. M. S. P. Francisci conventualium ... *Karacs metsz.* [1803.]. Pest. 25 × 18 cm. *Rendtartományi térk.*

Afrika abrosza különösen a régi Numidia Iugurtha hadakozásához Salustius szerént alkalmaztatva [1795—1798 körül]. 21,5 × 32 cm. (*Numidia történelmi térképe.*)

Tabula Geographica Comitatus Zempliniensis juxta recentissimas atque fide dignissimas delineationes adumbrata aeri que incisa. Pest. 1804. 44 × 57 cm.¹⁰⁹

Grönland 28 × 18 cm-es térképe 1810. „*Karacs metsz.*” mellékletként a köv. könyvben: *Grönland históriája, melyben ez a tartomány lakosaival együtt leíródik és a természeti-históriára sok jegyzések tételnek.* Német nyelven *Cranz David.* Ford. *Dobosy Mihály.* Buda. 1810.

1. Grönland az 59 Gradustól a 73 Gradusig.

2. Grönland nyugati oldala a 63—65. fok alatt.

Mindkettő egyforma méret, felírása levéldíszes keretben, rajzos.

Pest, Pilis és Solt törv. egyesült vármegyék a' Jászság, a' Nagy és a' Kis-Kúnság. Pest [Wien]. 1811. [Görög]. 22×29 cm., kéziszínezésű.

Nyitra vármegye. Pest. 1811. [Görög], $29,5 \times 22,5$ cm. (A 2. és 3. példány variáns a színezésben.)

Mappa Dioecesis Vaciensis. [Schuhajda Mathias]. Vác. 1812. „Sc. Karacs, Pest”. 60×100 cm. (Kálmánházy László püspök 3000 példányban osztotta szét egyházmegyéje térképét ingyen az egész országban.)¹¹⁰

Nyugotindia vagy Amerika közepe az Egyenlítőtől fogva az északi szélességnek 32°-ig „Karacs metsz.” 21×18 cm.

Megjelent: Archenholz J. W.: *Egy legnevezetesebb tengeri tolvaj társaság' vagy A' Flibusztiérek' históriája.* Pest. 1812. 327 l. Dobosy Mihály fordításában.

Mappa exhibens inundationes eruptione Chrysi Velocis . . . causatas, et canalem Szeghalmiensem inundationis aquas deducentem. „Sc. Karacs”. 1815. 93×47 cm.

Mappa dioecesis Alba-Regaliensis . . . Delineata per Joan. Pongratz, Sc. Karacs Pest. 1819. $59,5 \times 82$ cm.

Veszprém vármegye. Pest (1790—1811.) $24,5 \times 30$ cm. — (Kopátsi Józsefnek készült.)¹¹¹

Plan der Réz-Bányer geognostischen Aufnahme in den Jahren 1811 und 1812. „Karacs sc.”¹¹² 22×23 cm-es térkép színes vonalhatárokkal.

Mappa Archi dioecesis Strigoniensis . . . Strigonium 1820—1822. (Görög és Lipszky térképe alapján.) 123×95 cm.¹¹³

a) Rochel Anton: *Naturhistorische Miscellen über den Nordwestlichen Karpath in Ober-Ungarn.* Pest. 1821. 1 térkép Rochel rajza, Karacs metszése.

b) Rochel Anton: *Botanisch-geographisches und hydrographisches Skelett vom Nordwestlichen Karpath in Ober-Ungarn.* (1821.)¹¹⁴

Mappa dioecesium Bosnensis seu Diakovariensis et Syrmiensis cura et impensis . . . Emerici Caroli Raffay . . . Pest, 1826. 90×56 cm.

Katancsich Péter: *Orbis Antiquus ex Tabula Itineraria quae Theodosii IMP et Pevtingeri audit ad systema geographiae redactus . . .* Budae. 1824—1825. I—II.

A 40×56 cm-es méretű többféle színben kézzel színezett térkép a római birodalom útjait tünteti fel. Ez egy 12 táblából álló komplexusnak egy része. Karacs ebben a munkájában bizonyára alkalmazkodott a többi tábla stílusához, mert nála szokatlan és régi kódexek írására jellemző betűkkel dolgozik. A műhöz több táblát is készített. Az ő nevének kívül Lehnhardtéval találkozunk a metszeteken.

Burkus birtokok. Pest. [1821—1834.] Kultsár Istvánné lapjához, 29×24 cm.

Lassu István leírásaihoz a Pataki által említett *Európai és ázsiai török birodalom földképén* kívül *Az Ausztriai Birodalom és ezen Házhöz tartozó Olasz tartományok földképe* 35×48 cm-es, *Svédziai s Norvégiai és Dániai királyságok földképe* [1828] $48,5 \times 34,5$ cm-es nagy-

ságban, mind *Karacs* metszése, Lassu megfelelő című művéhez mellékletként csatolva.

Dóczy József: Európa tekintete c. műben (Bécs, 1829—1831. I—XII. köt.) megjelent *Európa földképe* „metsz. Karacs Ferenc, Pesten 1837.” felírással. Az 58 × 23 cm-es térkép az 1831. év XI. kötetében jelent meg.¹¹⁵

Piemont, Korzika és Szárdínia [Pest. 1824—1834.] 25 × 29,5 cm-es közigazgatási és közlekedési térképe.

„Az antverpi fellegrvár ostroma 1832. nov. 30-tul marsal Gerard alatt a' Francziák által” 1832 [—1838]. Antwerpen várának alaprajza (24 × 19,5 cm), — a francziák ágyúütegeinek helyzete, száma és típusai jelölve.

Erdély Ország közönséges Föld képe ... az alsóbb Oskolabeli Ifjak számára [Pest] 1834. A 27 × 20 cm-es térkép színes.

Magyar és Erdélyország földképe [Pest] 1838. Magyar Tudós Társaság. 30 × 22 cm-es közigazgatási térkép.

E helyen kell megemlítenünk a debreceni ref. könyvtárban őrzött *Szekeres György* fából készült földgömbjét, mely időrendben a második magyar nyelvű globus (az első 1840-ből *Nagy Károlyé*). Sokáig 1800-ból valónak és a rézmetsző diákok művének tartották, de ma már kétségtelenül bebizonyosodott, hogy ez a földgömb a *Karacs* 1838-ban megjelent atlaszából a *Föld két fél golyóbisa képé*-nek rajza.¹¹⁶

Természetesen *Karacs* grafikai művészetét felhasználták halála után is, sőt nemtelenül visszaéltek vele.¹¹⁷

E rövid áttekintés elég adatot nyújthat arra, hogy *Karacs* Ferencet kiemelje az egyoldalú elbírálás zárttságából. Ezek az adatok természetesen nem tarthatnak a teljességre igényt — a tüzetesebb vizsgálat újabb és újabb műveket fedezhet fel. Korlátozza az is a teljes megismerést, hogy levelezése nem maradt fenn, ami művészi törekvéseire, példaképeire s az őt ért hatásokra fényt deríthetne.

E rendkívüli szorgalmú autodidakta megismerése talán új szakaszba lép azáltal is, hogy szülővárosa, *Püspökladány*, múzeumot szándékozik létesíteni.¹¹⁸ Egy ilyen intézmény alkalmas lehet arra, hogy *Karacs* életművét egyre jobban feltárja, és természetes központja legyen a *Karacs*-emlékek gyűjtésének.

Jegyzetek:

1. Signatúrájában váltva használja neve utolsó két betűjeként a „ts” és „cs” betűket, amiből arra kell következtetnünk, hogy nem tulajdonított neki nagyobb jelentőséget vagy az általános helyesírási felfogáshoz alkalmazkodott, mikor egyszer „ts”-t, máskor „cs”-t használt. A dabasi ref. egyházközség I. számú anyakönyvében a 10/1802. sz. feljegyzés — mely házasságkötésére vonatkozik — „Franciscus Karacs” megjelölést alkalmaz. (*Gulyás* László dabasi ref. lelkész szíves közlése.)

2. *Ecsedi István (Karacs Ferenc térképmetsző élete és művei.* Debrecen. 1912. 127 l.) életrajzi adatainak felkutatója, — újabb feldolgozó *Bellai Sándor (A térképcsínáló Karacs Ferenc.* Bp. 1958. 40 l. Regényes életrajz.) és műveire vonatkozóan főképpen *Pataki Dénes (A magyar rézmetszés története.* Bp. 1951. 416 l.)
2. *Dugonics András: Szerecsenek.* II. Pest—Pozsony. 1798. Előbb: Uo. I. köt. "Szerecsen ország" metszet alatt.
4. *I. m.* 5. és köv. lap.
5. *I. m.* 100. l.
6. *Thieme—Becker: Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler.* Leipzig. 1926. 19. köt. 548. l. — *Krücken—Parlagi: Das geistige Ungarn. Biographisches Lexikon.* Wien—Leipzig. 1918. I. köt. 599. l. — *Pataki: I. m.* 41., 147. l.
7. *Thewrewk József: Magyarok születésnapja.* 2. közlés. Pozsony, 1846. 32. l. — *Nagy Iván: Magyarországi Képzőművészek. Századok.* 1874. 88. l. — *Pallas X.* 145. l. — *Révai XI.* 236. l. — *Pusztai Ferenc: Nyomdászati enciklopédia.* Bp. 1902. 187. l. — *Eber László: Művészeti lexikon.* Bp. 1935. I. 523. l. — *Biró—Kertész—Novák: Nyomdászati lexikon.* Bp. 1936. 226. l. — *Drescher Pál: A rézmetszettel díszített könyv.* 1937. 59. l. stb.
8. *Kovács Ferenc* püspökladányi ref. lelkész közlése.
9. Figyelmező. 1838. ápr. 24. 276. lapon S. F. [*Schedel Ferenc*]; *Hazai és Külföldi Tudósítások.* 1838. ápr. 18. 239. l.; *Jelenkor.* 1838. ápr. 18. 121. l.; *Regelő.* 1838. ápr. 19. 238. l.
10. Rajzolatok 1838. ápr. 19. 240. l.
11. *Fáy András Emlékkönyvei (1831—1856).* OSzK Kézirattár. I—II. köt. f. 75, 62. — *Kézirat I. köt. f. 34.*
12. *Honművész.* 1833. 17. sz. 131—133. l.
13. OSzK Levelestár. *Kovács Gyuláné Márton Mária*hoz intézve 1838. márc. 29-i kelettel, hely megjelölése nélkül, de feltehetően *Szécsényből*, mert 4 héttel korábbi levele is innen keltezett.
14. *István Bácsi [Majer István] Naptára* 1864. 95. l., ahol a szerk. felkérésére édesapja életrajzát közli (93—98. l.).
15. Az 1770-ben megjelent *Methodus* részletekbe menően szabja meg a tanítás módszerét. — L. még *Tanítók kötelelessége.* Debrecen. 1795.
16. A *Methodus* I. rész azt is megszabja, milyen példányokról írasson a tanító, hogy a „betűk formái csinosak és választékosak, a vonás és a betű összekapcsolása egyszerűek és könnyűek legyenek.”
17. A debreceni kollégiumban *Kovács Gábor* volt az első diák, akinek rézmetszete nyomtatást is látott (*Énekes könyv*... Debrecen, 1749. címlapján). Majd *Farkas István* 1767-ben „Cicero levelei”-nek címképét véste rézbe. A legszebb eredményeket a diákok a térképmetszés területén érték el. (*Halász István, Erőss Gábor, Pap József.*)
18. *Dóczi Imre: A debreceni rézmetsző togátus deákok.* Magyar Paedagógia. 1892. 416. l.
19. *Ecsedi I. m.* 16. l. — Vö. még *Ecsedi István: A rézmetszés művészete a debreceni ref. kollégiumban.* Debrecen. 1931.
20. *Pethe Ferenc* az első magyar gazdasági lapok szerkesztése terén szerzett érdemeket, de mint rézmetsző is említést érdemel. A Hollandi magyar bibliához magyar térképeket metszett. (*Balogh Ferenc: A magyar prot. egyház története részletei.* Debrecen, 1872. 70. l.)
21. *Czetter Sámuel* 1783—1784-ben járt a bécsi Akadémiára. (L. *Fleischer Gyula: Magyarok a bécsi Képzőművészeti Akadémián.* Bp. 1935.)
22. *Karacs Teréz: Karacs Ferenc életéből jegyzetek.* Kézirat a Debreceni Ref. Könyvtárban. f. VI. 276. — Id. f. 17.

23. Szemző Piroska: *A magyar folyóirat illusztráció kezdetei*. A Magyar Művészet-történeti Munkaközösség Évkönyve 1953. Bp. 1954. 153. l.
24. Szemző, i. m. 155. l.
25. Még Kazinczy sem nagy clismeréssel szól róluk és az első évtized végén is arról panaszkodik, hogy a művészek fejlődése félbemarad és hogy egynél több tárgyra adják magukat. Idézi Lyka Károly: *Magyar művészet 1800—1850*. Bp. 1942. 494. l.
26. 1817-ben, amikor pedig már „nagyváros”, kb. 60 000 lakójából alig ezer vallja magát magyarnak. (L. *Magy. Művelődéstörténet* V. köt. 367. l.)
27. Magyar Kurir. 1801. I. köt. 276. l.
28. *Adressbuch der Stadt Pest auf das Jahr 1803*. Ofen. 163. l.: „Kupferstecher, Réz-metszők: H. Karacs Franz, Prixner és Mayer.” — U. így az 1805. évben. — Budán Binder, Schrefl Anna és Falka. — *Adressbuch der Königlichen Frey-Stadt Pest*. 1815. 184. l.: Kupferstecher Hr. Karacs (és Prixner), Kupferdrucker Hr. Karaács [!], (Schönmann, Engelman még.) — Rösler: *Kalender von Ofen und Pest für Pest*. 1809. 76. l.: Graveurs: Karacs (és Humbs, Prixner, Zöhrrer); az 1822. és 1827. évben is.
29. Kazinczy levele Rummy György Károlyhoz, 1813-ban. L. Váczy János: *Kazinczy Ferenc levelezése*. Bp. X. k. 424. l.
30. Csaplovics J.: *Gemälde von Ungern*. Pest. 1829. I. rész. 323. l.
31. Házépítésre 1809. márc. 18-án kér engedélyt, amit hamarosan meg is kap: Eng. 1809. máj. 11. Jk. (Jegyzőkönyv) 1809. No. 293. I. sz. Állami Levéltár (volt Föv. Ltár.). Idézi H. Boros Vilma: *A Pesti Szépítő Bizottság működésének kezdete és a Szépítési Terv*. A Magy. Műv. tört. Munkaköz. Evk. 1954. 516. l.
32. A *Tud. Gyűjt.* 1834. III. 106—107. lapon olvassuk Karacsné levelét a szerkesztőhöz, melyben elmondja, hogy férje 4 évvel ezelőtt fogott nagy munkájához, 13 tábla már kész, minden vagyonát beleöltte s ez olyan áldozat, melyet „a haza oltárára ilyen kisvagyonú ember nem tett”. Már 10 ezren felül van a költsége, — ami egész élete keresete volt, már szinte „jelenlevő vénségének gyámola”. Tette ezt azért, hogy a nemzet nagy szükségét pótolja és magának emléket készítsen. 32 éves becsületes mesterségéért nem kíván emlékoszlopot, de a munkájába befektetett költséget szeretné visszakapni azáltal, hogy a térképeket megveszik. — A későbbi években is gyakran találkozunk az előfizetők-höz szóló felhívásokkal. (Honművés. 1837. 86., 88. sz. stb.)
33. Karacs T.: *Jegyzetek*. ff. 155—156.
34. Virág Benedek „Tusculánium”-nak hívta, Jankovich Miklós „az egyszerűség paradicsomá”-nak. A gyümölcsösbe külön kulccsal rendelkező Vajda Péter „Boldogság”-nak nevezte azt, Mokri Benjamin „a kis tudós-szállóhelyen” keresztet jó levegőt beleg szerveztére. Föv. Lapok. 1880. 55. sz.
35. Karacs Teréz kéziratából és az irodalomból.
36. A korabeli sajtótermékek mind járnak a házba s azokat nemcsak olvassák, hanem terjesztik is. A postaköltség csökkentése céljából a kiadók egy-egy ilyen központi helyre küldik az újságokat, folyóiratokat. Az előfizetés-gyűjtésben tevékeny szerepet vállalt. Hogy ez mennyire köztudomású volt, mutatja az, hogy Széchenyi a *Hitel*-t dedikációval küldte el Karacsnénak.
37. Majer István: *A rézmetszetek mütana*. Buda. 1847. 42. l.
38. A Karacs-ház a régi József-város Ósz-utca 959. számú ház (a mai Szentkirályi utca 23. sz.) volt. Márvány domborművel ellátott emléktábla jelöli ma ezt a házat, mint Katona lakóhelyét, amelyet a költő halálának 100 éves évfordulójára állítottak. (*A Magyar Irodalom helyi hagyományai*. Bp. 1955. Eszerint az emlékművet 1931-ben leplezték le.) 1930. ápr. 16-án a magyar ifjúság nevében megkoszorúzták — a Katona centenáriumaival kapcsolatban — a Szentkirályi u. 18. sz. házat. E tévedést sietett eloszlatni Romhányi István részletes,

- bizonyító cikkeivel, melyekben pontos adatokkal megállapítja a *Karacs-ház* telkének azonosságát a mai Szentkirályi u. 23. sz. ház telkével. Vö. *Romhányi István: Karacs Ferenc pesti háza*. História. Pestbudai Emléklapok. 1929. 3. sz. és Uo. 1930. 2. sz.: *Katona József pesti lakása*.
39. Pl. a *Czetter* és *Virág* közötti vitában:
Czetter Virág arcképét elvállalta, de nehezen készült el vele. *Virág* megunta a várakozást és *Karaccsal* üzent *Czetternek*, hogy a 30 forint előlegből tartson meg 5 forintot és a nála levő képeit küldje vissza. A művész keveselte az összeget 3 heti munkájáért (M. Tud. Akad. Kézirattára. *Magyar Irodalmi Levelezés* 4. r. 29. sz.) és valószínűleg nem küldte vissza *Virágnak* a pénzt, hanem a féligkész lemezt. (*Kazinczy levelezése* 9. köt. 131. l., és 2. köt. 501—502. l.) Idézi *Rózsa György: Czetter Sámuel*. Magy. Művészettörténeti Munkaközösség Évkönyv 1952. Bp. 1953. 102. l.
40. *Karacs T.* Jegyz. ff. 47—48.
41. I. m. több helyéről. — *Karacs T.: A régi Pestről*. Föv. Lapok. 1880. 55. sz.
42. *Karacs T.* levelei *Naményi Lajoshoz*. Békés. 1886. okt. 25. OSZK Kézirattár, Levelestár.
43. *Hazai és Külf. Tud.* 1826. I. Melléklet. — Vö. *Szinnyei: Magy. Írók*. 8. k. 550. l., — *Művészet*. 1905. 112. l.
44. *Karacs T.*: Jegyz. ff. 134—135.
45. *Pataki Dénes: A magyar rézmetszés története*. Bp. 1951. 149—152. l.
46. Ez a főleg német források után készült magyar fűvészkönyv azért is jelentős, mert az első növénytani mű, mely a magyarországi növényeket részletesebben ismerteti. (Vö. még: *Papíripar*. 1958. 201. l.)
47. *Pataki és Szalai, Dugonics* egyik életrajzírója tévesen jelölik az 1798. évet, ez a kötet csak 1799-ben jelent meg.
48. *Karacs T.* Jegyz. f. 13.
49. *Prónay Antal: Dugonics A. életrajza*. Szeged. 1903.
50. Vö. *Karacs T.*: Jegyz. f. 66. — *Ecsedi: I. m.* 95. l.
51. Még egy metszet van a könyvben, melyet *Prixner* készített ugyancsak *Witsch* rajza alapján a faluhoz tartozó földek fekvéséről.
52. Alcím: Készült a felsőiskolák tanulói, az alsóbb iskolák tanítói és az efélékben gyönyörködők számára.
53. Vö. *Horvát István: Magyar Országot Illető Kép Gyűjtemény*. Összeszedte H. I. A Széchényi Országos Könyvtár Őrzője Pesten 1831. OSZK Kézirattár Quart. Hung. 456. jelzet alatt.
54. *Kollányi Ferenc: A Nemzeti Múzeum megalapítása és a Széchényi Országos Könyvtár*. Magy. Könyvszle. 1903. 196. l.
55. *Hild* bécsi építőmester az Új Épület építésére jött *Pestre*, azután itt maradt, nagy szerepet játszott *Pest* átalakulásának történetében. (L. *Zádor A.—Rados J.: A klasszicizmus építészete Magyarországon*. Bp. 1943.)
56. Ebből is látható, hogy a nádor pártolta *Karacsot*. Jelentősebb pártfogói voltak még *Széchényi Ferenc*, aki olykor asztalához is meghívta, az öreg *Teleki László gr.*, *Vay Miklós br.* (az öreg), *Péchy Imre* alnádor, *Szilasi József* hétszemélynök stb.
57. Föv. Levéltár Jk. 1808. No. 11. — Vö. még *H. Boros Vilma: A pesti Szépitő Bizottság működésének kezdete és a Szépitési Terv*. Művészettört. Munkaköz. Évk. 1954.
58. Vö. *Tud. Gyűjt.* 1817. IV. 149. l. — *Schoen Arnold: A pesti Kálvin téri ref. templom*. Bp. 1939.
59. A *Magy. Kurir* 1801. 33. sz. ezt írja róla: „Deák és Magyar követésre való példákat metszett a szegényebb tanuló gyermekek számára, akiknek t. i. egész Calligraphiának vételére nincs pénzük.” (528. l.) Nem sokkal később újabb köz-

- lést találunk Karacs „Írásmustrái”-ra, „amelyeket $\frac{1}{4}$ rész árkusnyi réztáblákra metszve készített, hogy azokkal az írást tanuló gyermekeknek használjon és gyönyörködve szemléllik ezen szebbnél-szebb metszést, melyhez hasonlót még egy kaligráfiában sem láttak.” (Magy. Hírm. 1801. 551—552. I. Vö. Szemző P. I. m. 156. l.)
60. Egy *Karacs*-hirdetés pl. a következő: „Találtatnak nálam az angol írást tanító könyvek is, mellyek szerint igen könnyen és legrövidebb idő alatt lehet szépen írni tanulni.” (Honművész. 1837. 86., 88. sz.)
61. „Karacs a Szép Mesterségek Magyar Nesztora... a rézmetszésben s főképpen az Írás- és Földképek metszésében tökéletes” — írja a Tud. Gyűjt. 1834. III. 106. l.
62. *Kazinczy: Erdélyi levelek* 86. l.
63. *Hazai Tud.* 1807. 21. sz. 168. l.
64. *Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat.* 1808. júl. 29. 201. l. *Zustand der Kunst in Pest und Ofen* c. cikkből.
65. *Karacs Teréz: Emlékezés a régi színház zárkövébe rejtett érclapokra.* Buda-pesti Bazár. 1890. aug. 15. 126. l. Szépirodalmi rész.
66. *Karacs T. Jegyz. f. 63.* — A Múzeum rézlemezéről *Cennerné Wilhelmb* Gizella és *Rózsa* György sajtó alatt levő tanulmánya számol be részletesen. Az említett kartársaknak ezúttal is megköszönöm készséges segítségüket, amelyet kutatásaim során több ízben nyújtottak.
67. Vö. *Trócsányi* Zoltán cikke. *Magy. Könyvszemle.* 1938. 75. l. és *Benedek: Irodalmi lexikon: Bibliofilia* c. rész. 127. l. Itt feltették a cikkírók a kérdést, hogy megvannak-e ezek a nyomtatványok valahol? Eddigi tudomásunk szerint a debreceni ref. könyvtárban van egy-egy példány a *Karacs*-rokonok ajándékából és most bukkantunk véletlenül a legkisebb méretű levonatára a *Fáy Emlékkönyvben* (I. előbb). Mindenféle aláírás és megjegyzés nélkül van beragasztva a nagyobb méretűek fényképe mellé.
68. *Honművész.* 1833. máj. 30. 131—132. l.
69. *Rajzolatok.* 1836. 563. l., *Honművész.* 1837. 86., 88. sz.
70. *Rajzolatok.* I. h.
71. *Tud. Gyűjt.* 1833. II. k. 42—43. l. között.
72. *Uo.* 1833. III. k. 68—69. l. között.
73. *Uo.* 1834. III. k. 96—97. l. között. (Patakinál az okl. évszáma tévesen: 1098.)
74. *Uo.* 1834. IV. k. 76—77. l. között.
75. *Uo.* 1834. V. k. 60—61. l. között.
76. *Uo.* 1834. VII. k. 90—91. l. között.
77. *Uo.* 1834. VIII. k. 64—65. l. között.
78. *Uo.* 1834. IX. k. 60—61. l. között.
79. *Tud. Gyűjt.* 1835. I. k.
80. *Hasznos Mul.* 1831. 34. sz.
81. Vö. még *Nagy* Iván feljegyzését, *Századok* 1874. 286. l.
82. *Hasznos Mul.* 1831. okt. 26. 268. l. *Karacs*ról így ír: „...kit az effélékben, évünkben még senki a’ Haza kebelében feljül nem haladott”. Majd: „Ezeket már sokan ’s a’ többek között a’ fáradhatatlan Révay — adták; de egyik sem az eredetinek hív közlésével.” — Ezt a metszetet az Orsz. Szépműv. Múz. Grafikai oszt. LXXXVII. kiállításán (A magyar rézmetszet és rézkarc címmel 1954. ápr.-ban) is bemutatták. (L. az erről kiadott katalógus 20. l.)
83. *Oklevél Hasonmások Gyűjteménye XI—XV. század.* 1. kiad. 1883., 2. kiad. 1892.
84. *Horvát* I. megállapítása szerint valószínűleg 1382 vagy 1383-ból.
85. Ez *Révai* és *Karacs* kapcsolatára is utal, hogy azonban *Révay Karacsot* máskor is igénybe vette volna, arra nincs adatunk.

86. Tud. Gyűjt. 1835. II. k. 120—121. l. között. 12×19 cm díszített kezdőbetűvel.
87. Karacs Teréz egyik levelében (Békés, 1886. dec. 8. OSZK Kézirattár Anal. lit. jelzés alatt. Levelestár.) Naményi Lajostól kéri a Századok azon füzetét, melyben polemizálás van holmi okmányok fölött. „Színről színre láttam és tapinthatam azon ősi okmányokat, melyeket apám oly lélekismereti hűséggel varázsolt a rézre 1830 táján, midőn ezeket metszé apám, és illetőleg atyám nyomdáján a háznál lett nyomtatva.” Másutt azt írja, amint a régi okmányok készítéséről emlékezik meg: „... én, mint legnagyobb gyermek olykor szintén segíték. A rézbe etetés, papír-áztatás néha még a sajtón áthúzás és szárítás is épp leánynak való dolgok. Olykor a színezendő szögletes betűk festegetése is az én kötelességem volt.” Rendjeleket „mind díszesen kellett színezni, hogy lehetőleg hű másolatok legyenek. A színezést anyám végzé.” (Főv. Lapok. 1884. máj. 22. 793. l.: Visszaemlékezés Horvát Istvánra.)
88. Virág Benedek: *Poétai Munkái*. Pest. 1799. 174 l.
89. E munkája szerepelt a régi Buda és Pest iparművészetének kiállításán, lásd: *Leiró lajstrom 1935*. IX. fejezet: *Könyvművészet* c. alatt. 67. l.
90. Dugonics András: *Jolánka*. Pest. 1803. I. k. Landerer M. költségével Pozsony és Pest.
91. Tud. Gyűjt. 1817. VIII—XII. kötetekben.
92. Teljes cím: Karacs János: *Halhatatlan halandó, vagy olly elmélkedés melly A' Testére nézve holandó embert el hiteti, bizonyossá teszi a' felől, hogy Ó, az az, az Ó Lelke halhatatlan*. Pest. 1818. 51,1 l. — OSZK Kézirattárában Oct. Hung. 260 jelzet alatt a következő kézirat található: „Rövid foglalattya v. Summája azonn elmélkedésnek; melly Halhatatlan halandó titulus alatt ki nyomtatódott volt 1818dik esztendőben; Ugyan azonnak szerzője által a' 23dik Sóltár: Az Ur én nékem Óriző Pásztorom Nótájára szabva.” Ezt követi 6×6 szakaszos páros rímű vers, mely alá a következőt írta a szerző: „Lásd az emblematica rajzolattját a' testől megvált emberi Léleknek a Nevezett elmélkedés titulusa alatt”. Majd idegen kézzel — valószínűleg az akkori címfeltevő — írta: „Karacs Ferencz Ref. préd.” — Téves felvétel; ez nem lehet Karacs Ferenc munkája, csak testvéréé, Karacs Jánosé.
93. Iványi Béla — Gárdonyi Albert: *A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda története 1577—1927*. Bp. 1927. A 126. lapon közli e címlap fényképét. Hivatkozik még rá Drescher: *A rézmetszettel díszített könyv (1711—1838)*. A Magyar Bibliophil Társ. 8. kiállítása. 1937. Katalógus 59. l. 217. sz. alatt. — Az OSZK kiállításán is szerepelt: *A szép könyv. 1473—1933*. Bp. [1939.]
94. A I—III. rész 79. 20, 8 táblával készült Rénárd metszésével Bécsben.
95. Történeti Múz. Képcsarnok 4682. sz.
96. Érdekes, hogy a könyv szerzője már 1807. augusztus 20-án írta az előszót, mégis a könyv csak elég sokára, 1315-ben jelent meg. Lehet, hogy Karacsnak is korábbi munkája ez és nem 1815. évi.
97. Tört. Múz. Képcs. 4050. sz. — Megtalálható a köv. könyv címlapjaként is: *Néhai orvos doktor tekintetes, nemes és nemzeti Cseh Szombati József úr sírhalma*. Pest. 1815. 112. l.
98. [Karl August] Schiller: *Biographiák vagy a' régi és újabb időbéli nevezetes embereknek, életeknek 's viselt dolgaiknak leírásai*. Ford. Tanárki Mihály, Pest. 1810. Karacs aláírással készült metszet a 2. kötet címképeként szerepel, amely két évvel később 1812-ben látott napvilágot. Pataki időmegjelölése (1810.) tehát téves.
99. L. még Tört. Múz. Képcs. 7194. sz. alatt. Ezzel kapcsolatban azt is megemlítjük, hogy u.ott, ugyanilyen méretben ezt a rajtot Blaschke metszésében is megtaláltuk. Blaschkenél az arc világosabb, ezért lágyabb benyomást tesz, viszont egyéb részek sötétebbek a Karacsénál.

100. Tud. Gyűjt. 1817. II. k. 175. l.
101. L. még Tört. Múz. Képcs. 3370. sz.
102. A 18. század magyarjának világnézete, amelyet jelképes ábrázolásban összefoglalt és József nádornak ajánlott Káts István (másképpen *Bukovecz* I. író és költő, aki sokat foglalkozott a századforduló társadalmi problémáival, a papság helyzetével stb.) Meghalt 1812-ben.
Ez a jelképes rajz ahhoz a latinnyelvű üdvözlő vershez volt csatolva, amellyel Káts plébános az ifjú nádort köszöntötte 1797. újév napján. Vö. még *Ravasz* László: *A világnézet* c. művében közölt ugyanezt a képet. (Magyar Művelődéstört. 1939. V. köt. 313. l.)
A Tört. Képcsarnokban Allegóriák 8823. sz. alatt is megtalálható.
103. Káts István: *Artatlan mulatságok próbáji 24^{ik} élcfejtés*. „Invenit Stephanus Káts”.
104. *Dugonics: Szerecsenek*. 1798. II. köt. Pozsony és Pest. (Az oszlopon lévő felírás: „Szemlélyétek Késő Unokánk Fiai. A nagy Dugonicsnak a Hiv Csokonai.” „Rajzolta Szerelemhegyi, Metszette Karacs Pesten 1798.”)
105. A képet Csokonai rajzának tartják. *A Beöthy Képes irodalomtörténete* (Bp., 1906. I. 666—667. lapok közt) is így említi. A *Beöthy* által közölt kép azonban nem teljesen egyezik a Szerecsenek rézmetszetével. Az előbbi képen nincs olyan jelölés, melyből Csokonai szerzőiségére lehetne következtetni, az utóbbi képen levő felírás pedig ennek egyenesen ellenmond. Vö. *Prónai Antal: Dugonics András életrajza*. Szeged. 1903. 149. l.
106. OSZK Térképtárban levő példányon *Karacs Teréz* sajátkezű megjegyzése található.
107. Hiszen csak egyetlen térképen — amint *Fodor Ferenc* írja (*Fodor: Magyar térképirás*. II. köt. 186. l.) — 8000 helységnév található, azonfelül települések, puszták stb. nevei.
108. Jellemző *Karacs*ra, hogy a német feliratokkal készült térkép alatt a neve mellett hivatkozik magyar voltára: „Sc. Franc. Karacs Hungarus Pestini 1800”. OSZK Térképtárában önállóan is megtalálható a térkép.
109. A térképet *Karacs Blaskó* János rajza után metszette (Magyar Kurir, 1805. I. 204. l.) *Patakinál* 1806. évszám szerepel.
110. *Chobot: A váci egyházmegye történeti névtára*. Bp. II. 1917.
Pataki felsorolásából kimaradt. *Chobot* művére hivatkozik, de megjelenési idejét tévesen 1915-re veszi.
111. *Patakinál* adatok nélkül.
112. *Patakinál* téves az adat, a *Cimeliotheca Mus. Nat. Hung. Budae, 1825. c.* műben nem jelent meg a térkép, ellenben tényleg megjelent az „Acta Litteraria Musei Nationalis Hungarici, Buda. 1818. I. kötetben. — Vö. még Tud. Gyűjt. 1818. IV. 143. l. Itt az új könyvek rovatban találjuk az „Acta Litteraria. MDCCCVIII” címet (amint látjuk téves évjelzéssel). Helyesen 1818. A fenti mű a Nemz. Múz. ritkaságainak közlésében az első megjelent darab. „A Rézbánya plánumának rajzolatlyá”-ról pedig így ír: „A’ velin papiros nyomtatás mind betűjire mind formájára, mind mesterségére nézve olly pompás ’s ékes, hogy akár mely Külföldivel egybevetethő”.
113. *Patakinál* évszám nélkül.
114. OSZK Térképtárában önállóan. — *Karacs Teréz* említi *Jegyzeteiben* (f. 63), hogy 1882-ben a Nemz. Múz.-nak ajándékozta a Nyugoti Kárpátok térképét, mely 1824-ben készült. Ez későbbi kiadás lehet.
115. *Patakinál* téves az 1830. évszám. — Hogyan került az 1831-ben kiadott műbe egy később szignált térkép?
116. *Ecsedi: I. m.* 122—123. l.

117. A *Hunfalvy* neve alatt *Heckenast* — majd *Franklin* — kiadásában megjelent atlasz *Karacs* egészen vagy félig letörölt lemezei után készült. V.ö. *Karacs Teréz*: *Jegyzetek* ... ff. 237v—242; *Ecsedi*: I.m. 117—121. l.; *Pataki*: I.m. 147. l.
118. Püspökladányi Híradó. 1957. dec.: *A Karacs-múzeum helyzetéről*.

Творчество Ференца Карач по калькографии

НАДЬДИОШИ ГЕЗАНЕ

Ференц Карач является одним из выдающихся пионеров по гравировке карт в Венгрии. Он родился в г. Люшпекладань, уже почти достоверно в 1770 году. Получил образование в самой прогрессивной школе Венгрии, в коллегии города Дебрецен; здесь познакомился он техникой калькографии. Желая стать мастером калькографии, в целях повышения квалификации отправился в Вену. Там он проводил продолжительное время в мастерской тогда уже известных специалистов венгерского происхождения, Шамуела Цеттер (из города Орошхаза) и Керестелья Юнкер (из города Пожонь), которые оказываются не только его мастерами а впоследствии становятся и его друзьями. Открывается для него путь и за границу, но он отказывает предложения иностранных картографических издательств, требующих хороших специалистов ввиду своей позиции: „Если каждый венгерский художник будет работать за границей, тогда венгерское искусство никогда не процветет...”

В 1795 году, полный больших надежд и амбиций, окончательно возвратился в постепенно развивающуюся столицу страны, в г. Пешт. Начало 19 столетия благоприятствует прилежному и талантливому калькографу. В первом десятилетии 19. века работает 5 лет для готовящегося при поддержке короля замечательного труда Яноша Липского *Marrae Generalis Hungariae*. С 1804 года использует его работу также Деметер Герез, редактор пожоньской газеты *Magyar Hírmondó* для изготовления прилагаемых к своей газете карт. Его отличные изделия приобрели ему общее признание и последовательно поручили ему изготовление карт венгерских епархий. Над главным своим произведением Венгерским Атласом Европы он работал до конца своей жизни. Он сам совершил кроме резьбы и размножение этого произведения и пожертвовал в последних годах значительные материальные средства в интересах его издания (1838).

В 1802 женился на Эва Такач, внучке ученого Дердя Бешенци, которая предшествовала своему времени по отношению образованности и оценки призвания женщин; в своих сочинениях она стала приповедницей практического воспитания женщин. Она — помощница, вдохновительница своего мужа в работе. Их дом представлял собой центр застрельщиков мадьяризации, прогрессивного духа и увлекающихся реформизмом художников и писателей того времени.

Значит Ференц Карач принадлежал — и в умственном и в материальном отношении — к видным лицам старательного буржуазного общества 19. века, но занимал преднос место и в том немногочисленном кружке, члены которого, как напр. Юнкер, Цеттер, Прискнер, Беркенъ, Перласка, Эренрейх, и др., избрали себе призванием мастерство калькографии. Книгоиздатели, книгопродавцы и типографы поддерживали с ним живую связь и всегда охотно пользовались его работой.

Самое значительное место в творчестве Ференца Карач занимает его деятельность по резьбе карт, до такой степени, что венгерская научная литература считала его обычно картографом. Хотя настоящая статья достаточно освещает его картографическую работу, прежде всего занимается анализом его прочей художественной

деятельности. Надо знать, что кроме иллюстраций, рисунков и чертежей для разных научных трудов он гравировал также фронтисписи, заглавные листы и даже несколько портретов. Заслуживают еще внимания помещенные на его картах рисунки, аллегории и другие орнаментации. Замечательная его деятельность по резьбе шрифта. Изготовленные им разноязычные каллиграфические шаблоны были популярными до конца его жизни. Он оказал ценную услугу и венгерской науке истории и истории литературы гравированием на меди старых документов, рукописей и памятников языка в качестве приложений к научным работам.

Настоящий очерк занимается каждой гравюрой художника отдельно. Он дает краткую аннотацию об этих гравюрах, дополняет и частью исправляет известные до сих пор в истории венгерской каллиграфии данные и этим желает способствовать искусствоведам обрабатывать многообразное творчество Ференца Карач в его полноте.